БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП-нин Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1962 ч. ОКТЯБРЬ 19 ПЯТНИЦА № 248 (5345).

Өртээ 2 көп.

Коммунистер болгаш комсомолчулар! ССРЭ-ге коммунизмни тургузары дээш бүгү улустуң демиселиниң мурнуу одуруунга болуңар!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 45 чыл оюнга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан.

Парторганизацияларның отчёт-соңгулдалыг хуралдары

Партия Уставының негелделерин ёзугаар партияның куду организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдары ам бистиң республиканың чер болганында эртип турар. Парторганизацияларның бо чылгы отчёт-соңгулдалыг хуралдары болза, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни база үлетпүрнү, тудугну болгаш транспортту хөгжүдериниң планныг онаалгаларын хуусаа бетинде күүседири дээш республиканың ажылчы чоннарының ортузунга күштелип келген политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүннүң байдалынга эртип турар.

Бо хүннерге чедир Кызылдың болгаш тус-тус районнарның элээн хөй парторганизацияларынга - отчёт-соңгулдалыг хуралдар коммунистерниң идепкейлиг киржилгези-биле, организастыг бедик деңнелге эрткилээн. Ылангыя Чөөн-Хемчиктиң «Сүт-Хөл» совхозта, Тожунуң «Совет Тыва», Бай-Тайганың «Малчын» колхозтарда, республиканың Санхөө министерствозунда, ном үндүрер черде парторганизацияларның хуралдары ёзулуг-ла ажыл-херекчи байдалга эртип, оларга коммунистер партийжи-организастыг, политкижизидилгелиг ажылдың болгаш тус-тус ажыл-агыйларның ажыл-чорудулгазының ханы анализин кылып, практиктиг ажылда чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир четпестерни илеретпишаан, бистиң республика күрүнеге тараа садарының социалистиг хүлээлгезин 100.6 хуу, дүк садарын—102,6 хуу күүсеткеш, СЭКП ТК-га, Совет чазакка болгаш Н. С. Хрущевка илеткээнин сеткил ханышкып-биле демдеглеп турганнар. Ол черле билдингир, чүге дизе, республиканың ажылчы чоннарының ол кайгамчык күш-ажылчы тиилелгезинде ылангыя көдээ коммунистериниң киирген улуг-хуузу база биче эвес.

Чыл бурунгаар, кажан СЭКП-нин чаа Программазының болгаш Уставының төлевилелдерин таныжып турар үеде, партия, совет, ажыл-агый организацияларының практиктиг ажыл-чорудулгазынга тургулаан чамдык четпестерге хамаарыштырган шүгүмчүлелдиг саналдарның канчаар күүсеттинип келгенинге коммунистер чогуур түңнелди амгы хуралдарга база үндүрүп, ам-даа ажыглаттынмайн турар чаа-чаа курлавырларны, болдунар аргаларны боттарының саналдарынга хөйү-биле илеретпишаан, улам дайынчы сорулгаларны идип үндүрүп турарлар. Амгы отчёт-соңгулдалыг хуралдарның чорудулгазы бистиң чуртка коммунизм тургузарының эртемниг программазын ажылдап кылган партияның төөгүлүг XXII съездизинден бээрги үеде республикада парторганизацияларның шыяр составының экижээнин, бистиң коммунистеривистиң политиктиг деңнелиниң өскенин шуут-ла бадыткап турар.

Отчёттар болгаш соңгулдалар дээрге, ол анаа-ла ээлчеглиг хуралдар эвес, а парторганизацияларның амыдыралында чугула болуушкун-дур. Ынчангаш кол чүве болза, отчёт-соңгулдалыг хуралдарга баш бурунгаар, бүгү талалыг белеткелди хандырары болур. Бо талазы-биле СЭКП-ниң Эрзин, Чөөн-Хемчик, Таңды райкомнары черле шын кылып турар. Олар чер-черге болур отчёт-соңгулдалыг хуралдарның чижек графиги боттарының бюроларынга баш бурунгаар бадылааш, ук хуралдарга чынамчалыг белеткенир, оларны организастыг эрттирер талазы-биле парторганизацияларга дузалажыр, харысалгалыг төлээлерни организация бүрүзүнде быжыглаан. Оларның хөй кезин партияның даалгазын ак-сеткилдиг күүседип, парторганизацияларга практиктиг дузаны чедирип турар.

Ооң-биле чергелештир чамдык партия эге организацияларынга отчёт-соңгулдалыг хуралдар кошкак белеткел-биле, куду деңнелге эртип турарын демдеглевейн барып болбас. Чижээ, садыг министерствозунда, Тываның руда эргелелинде парторганизацияларга отчёт-соңгулдалыг хуралдар чогуур белеткел чок, саңдаргай байдалга далаш-биле эрткилээни илерээн. Ол ышкаш Кызыл аэропортунда парторганизацияның отчёт-соңгулдалыг хуралынга кылган илеткел кончуг эреңгей болуп, анаа парторганизацияның отчёттуг үеде чоруткан ажылының тодаргай анализи кылдынмаан, авиаторларның бүдүрүлгечи чедиишкини көзүлбээн, ол улуг коллективтиң мурнакчы кижилериниң дугайы чырыттынмайн барган. Ынчаарга бистиң партиявыстың үндезини эге организацияларның амыдыралында ол чугула политиктиг кампанияны шак ынчаар чиик көрүп, ону ёзу барымдаалаашкын-биле эрттирер чорук моон соңгаар кала-даа турбас ужурлуг.

Отчёт-соңгулдалыг хуралдың бедик деңнелге эрттери анаа болур илеткелдиң шынарындан улуу-биле хамааржыр. Отчёт илеткелге парторганизацияның ажыл-чорудулгазының бүгү талалары четче чырыттынган, ооң удуртуп турары ажыл-агыйда, албан черинде херектиң байдалы хандыр анализтеттинген, ажылда четпестерге хамаарыштыр партийжи чидиг шүгүмчүлел кылдынган, бүдүрүлгениң мурнакчылары илереттинген, ам-даа ажыглаттынмаан болдунар аргалар, кур күштер болгаш перспективтиг айтырыглар тодараттынган турар ужурлуг. Ынчангаш хуралга белеткелдиң үезинде илеткелче онза кичээңгей салып, ооң бүгү талалыг чугаалажыышкынынга коммунистерни ыяк белеткендирээ чогуур.

Парторганизацияның отчёттуг үеде чоруткан ажылын демдеглээрде, ооң дайынчы аргалыын тодаргайлаарда, ук организацияның удуртуп турары ажыл-агыйның талазындан социалистиг хүлээлгелерни, күрүнениң планныг онаалгаларын база коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын канчаар күүсеткенин, культура тургузуушкунун, ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезин, хөй-нийти организацияларын канчаар удуртуп келгенин кол барымдаалаар херек. Партиявыстың куду организацияларының удуртур составын бо соңгулдаларга чаартырда СЭКП Уставының негелделерин шуут-ла удуртулга болдурары чугула.

Парторганизацияларның амгы отчёттары болгаш соңгулдалары партияның XXII съездизиниң, СЭКП ТК-ның март Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырары-биле холбашкан практиктиг сорулгаларны ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып көөрүнүң байдалынга эрткен турарын хандырар херек.

Республикада үрезин уруушкуну болгаш аңгыс андарылгазы

(1962 чылдың октябрь 15-ке чедир хуу-биле).

Районнар	Урдунган үрезин	Андарган аңгыс
ЧАДААНА ЭРГЕЛЕЛИ		
Чөөн-Хемчик	103,4	29,9
Улуг-Хем	103,4	33,2
Барыын-Хемчик	95,0	46,6
Бай-Тайга	91,9	39,2
Өвүр	65,1	11,6
ТҮҢҮ	100,7	34,0
КЫЗЫЛ ЭРГЕЛЕЛИ		
Эрзин	150,1	25,2
Тожу	148,1	3,6
Бии-Хем	108,9	48,9
Каа-Хем	97,7	38,0
Тес-Хем	72,3	84,5
Таңды	64,3	23,7
ТҮҢҮ	92,2	30,7
ООҢ ИШТИНДЕ СОВХОЗТАР:		
«Чыраа-Бажы»	109,4	25,0
«Найырал»	109,3	34,7
«Тыва»	108,0	15,6
«Өөк»	107,7	66,8
«ҮТКА 25 чылы»	104,7	88,0
«Сүт-Хөл»	103,1	36,1
«Элегес»	100,7	36,8
«Улуг-Хая»	100,5	27,3
«Шеклээр»	100,0	39,3
«Тиилелге»	100,0	16,0
«Тээли»	94,0	42,1
«Суглак»	90,6	18,1
«Барлык»	86,5	55,8
«Көк-Тей»	80,9	54,3
«Межегей»	73,5	29,0
Дуржулга станциязы	64,1	15,0
«Тес-Хем»	33,1	40,4

Республикада үрезин уруушкуну 95,4 хуу, аңгыс андарылгазының планы—32,0 хуу күүсеттинген.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 45 ЧЫЛ ОЮНГА

Көдээ ажыл-агый ажылдары

ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

КОЛХОЗЧУЛАР БОЛГАШ СОВХОЗТАР АЖЫЛЧЫННАРЫ! ТАРААЖЫНЫҢ АТ-АЛДАРЫН КАМГАЛАП ХҮНДҮЛЕҢЕР! БОДУҢАРНЫҢ ЧҮТКҮЛДҮГ КҮШ-АЖЫЛЫҢАР-БИЛЕ НИИТИНИҢ АЖЫЛ-АГЫЙЫН БЫЖЫГЛАҢАР. КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКТУЛАРЫН БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИҢЕР!—деп Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 45 чыл оюнга СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыгларында чугаалап турар.

Бистиң республиканың тараажыларының болгаш механизаторларының хөй кезии дүжүт ажаап алышкын кампаниязының болгаш күрүнеге тараа садарының үезинде ак-сеткилдиг база арын-нүүрлүг ажылдааннар. Ооң ачызы-биле Тыва АССР күрүнеге тараа садар талазы-биле алган бедик хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир аргалыг болган болгаш республиканың ажыл-агыйларының хөй кезиинде дүжүт ажаап алышкыны чедиишкиннинг доозулган.

Ындыг болза-даа дүжүт ажаап алышкыны чамдык районнарда амга чедир доозулбааның демдеглээр херек.

Октябрь 15-тиң медээзин ёзугаар алырга, республиканың ховуларында 2500 ажыг гектар тараа культуралары, ооң иштинде Таңды районда 1800, Чөөн-Хемчикте—360, Каа-Хемде—246 гектар тараа ажаап алдынмаан болуп турар. Бо үш районда беш хонук дургузунда ажаап алышкынның темпилерин алыр болза бир хүнде ортумаа-биле 1325 гектар болуп турар. Ынчаарга сөөлгү ийи хүн дургузунда ол районнар ажаап алышкынның темпилерин дүргедедириниң орнунга шыдажыр арга чок оожумнаашкынны болдуруп турар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районга ийи хүн дургузунда чүгле 60 гектар, Каа-Хемге—50, Таңдыга — 300 гектар тараа ажаап алдынган. Ынчангаш ол үш районнуң ховуларында ам-даа ажаап алдынмаан ийи муң гектар хире тараа арткан. Бир эвес арткан тараа культураларын мындыг темп-биле ажаап алыр болза, бети дээрге-ле ам-даа 7 хонук негеттинер. Ынчаарга ону болдуруп болур бе?

Таңды, Чөөн-Хемчик болгаш Каа-Хем районнарның удуртукчулары моортан чогуур түңнелдерни кылып, ажаап алышкынны доп-дораан доозар дээш шиитпирлиг хемчег алза чогуур. Ону кылырының бүгү аргалары бар. Ол районнарда четчир саныг техника база бар.

«Тиилелге», «Тыва» совхозтар, көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы, Чөөн-Хемчиктиң «Октябрь 30 чылы», Каа-Хемниң «Кызыл тук» колхозтары ышкаш ындыг ажыл-агыйларның удуртукчулары ажаап алышкынны доозар талазы-биле онза күженишкин салбайн турар. Олар чүнүң-биле-даа бадыткаттынмаан чылдагааннар-биле ажаап алышкынны узамдыктырып турар. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш агрономнары ажаап алышкын ажылдарын доозар талазы-биле оперативтиг аргаларынарны херек кырында көргүзериңерни Тываның тараажыларының арын-нүүрү силерден негеп турар дээрзин эки билир ужурлуг силер. Ынчанмас болза Улуг Октябрьның 45 чыл оюнга СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларында бедии-биле көдүрткүнген тараажыларның ат-алдары болгаш арын-нүүрү силерге өршээл көргүспес.

Аңгыс аңдарышкынны республикада ниитизи-биле аажок оожум чоруп турарын СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели база катап шыңгыы демдеглеп тур. Районнар дугайын чугаалаваска безин чаңгыс-даа ажыл-агый аңгыс андарарының планын амга чедир күүсетпээн. Ол болза көдээ ажыл-агыйның продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң, девискээр аайы-биле эргелелдерниң, СЭКП райкомнарының болгаш райкүүскомнарының талазындан ол чугула херекке кичээңгейни кошкатканының түңнели болур.

Министерствонуң, девискээр аайы-биле эргелелдерниң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери аңгыс аңдарышкынын организаставайн, база контрольдавайн, аңгыс аңдарышкынында ол дүвүрээзиниг байдалды биле-тура оперативтиг болгаш дээштиг хемчеглер албайн, харын чамдык черлерде аңгыс аңдарышкынын соксаткан чорук-биле эптежип турар.

Партия райкомнарының чамдык секретарьлары болгаш райкүүскомнарның даргалары аңгыс аңдарышкынын удуртурундан база контрольдаарындан чайлаан. Чижээ, СЭКП-ниң Улуг-Хем болгаш Бии-Хем райкомнарының секретарьлары эштер Харченко болгаш Өпеш ол районнарда аңгыс аңдарышкынының байдалын билбес болуп турар.

Кыш эгелегиже чедир мырыңай санныг хонуктар арткан. Ынчангаш чүгле хүн бүрүзү эвес, харын шак бүрүзү учетка турар ужурлуг. Бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу, девискээр аайы-биле эргелелдер, СЭКП райкомнары болгаш райкүүскомнар бүгү тракторларны аңгыс аңдарышкынынче мобилизастаар, аңгыс аңдарышкынының чорудулгазын хүн бүрү контрольдаар, ооң-биле аңгыс аңдарарының планын күүседирин хандырар ужурлуг.

Багай-оол Чанмаа—Каа-Хем районнуң «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артелиниң саанчызы. Ол, бо чылын бодунга быжыглаттынган 25 инээниң бирээзинге онаалтыр ортумаа-биле 1350 литр сүттү саап алырын хүлээнген.

Октябрь 1-ге чедир ол бир саар инекке онаалтыр ортумаа-биле 1150 литр сүттү саап алыр аргалыг болган.

ЧУРУКТА: саанчы Багай-оол Чанмаа.

СЭТА-ның дыңнадыглары

„Космос-10“

«Космос-10» деп черниң кылымал спутнигиниң ээлчеглиг салып үндүрүүшкүнүн Совет Эвилелинге 1962 чылдың октябрьның 17-де чоруткан.

Спутникти дараазында параметрлерлиг кылдыр орбитаже үндүрген:

— Долганырының эге үези 90,2 минута

— Черниң кырындан эң-не ырай бээриниң хемчээли (апогей) 380 километр.

— Черге эң-не чоок эртериниң хемчээли (перигей) 210 километр

— Орбитаның экваторже ийленчээниң булуңу 65 градус.

Спутникте тургускан чүүлдер болза: бо чылдың марттың 16-да СЭТА-ның чарлааны программа ёзугаар космос делгемин шинчилээриниң үргүлчүлээринге кердүнген эртем аппаратуралы, 19,995 мегагерц частотага ажылдап чоруур радио дамчыдыкчызы, орбитаның элементилерин ылаптыг хемчээринге херегл ээр радио системазы болгаш приборларның база эртем аппаратуразының ажылының дугайында медээлерни черже дамчыдарынга херегл ээр радиотелеметриктиг система.

Спутникте тургускан аппаратура четчимчелиг ажылдап чоруур. Таарыштырылга-саналга төвү кээп турар информацияны ажылдап кылып турар.

Чедиишкинниг салып үндүрүүшкүн

Космос объектилеринге херегл ээр хөй чадалыг чедирикчи ракеталарның чаа хевирин Оожум океанның төп кезээниң районунче 12 муң ажыг километр ыракка чедиишкинниг салып үндүрерин бо чылдың октябрьның 16-да болгаш 17-де Совет Эвилелинге чоруткан.

Ракеталарның ужудуушкуну болгаш бүгү чадаларының хөделиишкини кордүнген программага дүүштүр болуп эрткен.

Чедирикчи ракеталарның макеттери шыгааган черниң шуут-ла чанынга суг кырынга барып дүшкен.

Шенелделерниң эки түңнелдерлиг болганы-биле холбаштыр, 1962 чылдың октябрьның 16-да СЭТА-ның дыңнадыында айыттынган координаттар-биле кызыгаарлаттынган 1-ги район:

Соңгу широта	Барыын долгота
6°52'00"	165°25'00"
5°10'00"	164°36'30"
4°21'30"	166°16'30"
6°07'00"	167°08'00"

Бо чылдың октябрьның 18-тен эгелээш түр үеде (онза дыңнадыг болгуже чедир) далайга эжиндиришкинге болгаш самолёттарның ужударынга хостуг дээрзин медеглээринге СЭТА төлээлеттирген.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ УДАВАС ДООСТУР

Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозу кышка белеткел ажылын организастыг чорудуп турар. Бо чылын колхозтуң мыйыстыг бода малы 12, шээр малы—33 кодангa кыштаар. Малчыннарның киржилгези-биле Көк-Тейде хойжу бригаданың төвүнде, алды чүс хой кирер улуг кажааны база ол ышкаш өске кыштагларда ийи муң хой кирер дөрт кажааны болгаш беш бызаа кирер бир кажааны бүрүн туткаш, чылыглап дооскан. Кыштагларже сиген сөөртүлгези үрде-ле эгелээн болгаш ам 400 ажыг тонна сигенни кыштагларда чедирген. Малчыннарның чуртталга бажыңнарының колдуу септеттинген болгаш алды чаа бажың немей туттунган.

Хорумнуг-Ойнуң, Чараш-Дыттың сүт-бараан фермаларында болгаш өске-даа хойжу бригадаларда кажаалар септелгези удавас доостур.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң бир чыл болганынга

Россияның хоорайлары өзүп, экижип турар

РСФСР-ниң Коммунал ажыл-агый министри С. М. БУТУЗОВ чугаалап тур

Бүгү делегейге төөгүлүг сорулгазы — капитализмниң кандыг-даа чурттарынга бодаарга амыдыралдың эң-не бедик деңнелин Совет Эвилелинге хандырар деп сорулганы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизи чарлаан. Ооң-биле холбаштыр бүгү-ле хоорайларны болгаш ажылчын суурларның коммуналдыг тудуунуң база чаагайжыдылгазының калбак программазын боттандырган турар ужурлуг.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң соонда чыл эрткенде Россияның хоорайлары кайы хире өзүп, чаагайжып турарыл дээр дугайында чугаалап бээрин РСФСР-ниң Коммунал ажыл-агый министри С. М. Бутузовтан СЭТА-ның корреспондентизи А. Сербин дилээн.

— Төөгүлүг съездиниң хүлээп алганы Коммунистиг партияның Программазында амыдырал-чурттал-ганы чаагайжыдарының айтырыгларынче улуг кичээңгейни салган дээрзин сагындырар бодаан кижи мен—деп министр чугаалаан. Ооң ындыызы билдингир, чүге дээрге чоннуң чаагай чоруувуң дугайында сагыш салышкыны партияның кичээңгейиниң төвүнге кезээде туруп келген.

Бүгү хоорайларның болгаш ажылчын суурларның коммунал тудуувун база чаагайжыдылгазының калбак программазын боттандырар төлээде, оларны электрижидерин, чогуур черлезин-биле газтаарын, телефончудуруун доозары, хоорай транспорту-биле, суг дамчыдылгазы-биле болгаш өске-даа чүүлдер-биле бүрүн хандырары негеттинер. Эрткен бир чыл улуг эвес хуусаа болбайнаан. Ынчалза-даа коммунал ажыл-агыйның улам ыңай хөгжүп турарының дугайын херечилеп турар эвээш эвес барымдааларны Россия Федерациязының чижээнге көргүзүп болур.

— Амыдырал-чуртталганың кандызының дугайын сугну чежени хереглеп турарының деңнели-биле барымдаалап көөр дээри шын бе?

— Шын. Ынчангаш, бистиң суг дамчыдылгазының ажыл-агыйы чыл-чылы-биле өзүп турар. Чамдык хоорайларда чаа станцияларны тудуп, суг дамчыдылгазының шугумнарын кылып турар. Ооң хараазында бо чылдың чүгле бирги чартыында чонга суг бээри республикада 1961 чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, 14 хуу өскен.

Сөөлгү үеде Волгоградты, Калининни, Орехово-Зуевону, Череповецти болгаш өске-даа хоорайларны суг-биле хандырары экижээн. Чижээлээрге, бир кижиге онаалтыр чеже сугну хереглеп турарының талазы-биле Москва дээрге, даштыкы чурттарның хөй-хөй найысылалдарын эрте берген.

— Хоорайларны газ-биле хандырары кандыг чоруп турарыл?

— Коммунал ажыл-агыйның ол аныяк кол адыры кончуг дүрген өзүп турар. Газтаар талазы-биле ажылдарның хемчээли үзүктел чокка калбарып турар апарган. Партияның XXII съездизиниң соонда безин Россия Федерациязынга 17 хоорайны болгаш 20 ажыг ажылчын суурну газтаан. Ам ол «ак-көк» одалганы 261 хоорай ап турар болгай. Оларның иштинде — Егорьевск, Липецк, Ногинск, Чистополь, Электросталь болгаш өске-даа хоорайлар бар.

Газтаашкынның темпилерин ап көөр төлээде, мындыг чижекти көргүзерге-ле четчир. Бо чылдың баштайгы чартыында республикада болза, эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, 25 хуу хөй квартираларны газтаан. 2 миллион 650 муң квартираларның ам ап турары газты чонга үндүрүп бээри ол-ла үениң дургузунда 30 хуу көвүдээн. Мааа улаштыр хоорай болгаш көдээ чоннуң чуртталгазын массалыы-биле электрижидери СЭКП-ниң Программазында көрдүнген болгай дээрзин чугаалаксай-дыр мен. Новосибирскиниң, Красноярскиниң, Иркутскиниң болгаш Братскиниң чаа бажыңнарының чем кылыр черлеринде муң-муң электри суугулары көстүп кээп турар.

— Бир-тээ электри энергиязын ажыглаар дугайында чугаа болу берген чүве болганда, республикада хоорайларның электри транспорту канчаар хөгжүп турарын чугаалап берип көрүңерем.

— Трамвайдан эгелээйн. Хоорай транспортунуң ол хевирин бо чылдың чүгле бирги чартыында 2,5 миллиард кижилер ажыглаан. Барнаулда, Коломнада, Архангельскиде, Ижевскиде, Грозныйда, Златоуста болгаш өске-даа хоорайларда бо талазы-биле сөөртүлге өскен. 300 ажыг болбаазыраттынган чаа вагоннар шугумнарга үнгүлээн, олар чүгле Москвада эвес, харын Куйбышевте, Новосибирскиде, Свердловскиде болгаш өске-даа хоорайларда база чоргулап турар.

1940 чылда РСФСР-ниң чүгле үш хоорайларынга тролейбус шимчээшкини турган. Ам ол болза Федерацияның 31 хоорайларында бар. Бо чылын Мурманскиге болгаш Уфага тролейбус шимчээшкини ажыттынган. Тролейбус шимчээшкининиң ниити узуну 2000 километр ашкан. Бо чылдың чүгле бирги чартыында транспорттуң ол амгы үедеги хевири-биле сөөрткен кижиниң саны миллиард ашкан.

— Хоорайларда амыдыралдың байдалын улам ыңай кадыкшыдар талазы-биле чүү кылдынып турарыл?

— Ол кончуг чугула айтырыг. Ынчангаш, хоорайларны ногаанчыдарын, суггатчыларын, агаарны, хөрзүнну, сугну хирлендирер чорукка удур шиитпирлиг-биле демисежирин киириштирбишаан, хоорайларда чурттакчылыг өске-даа черлерде амыдырал байдалының кадыкшылын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглерниң системазын чорудары партияның Программазында көрдүнген болуп турары таварылга эвес.

Чижээлээрге, ногааржыдылга талазы-биле улуг ажылдар Волгоградка, Свердловск болгаш Омск областарның хоорайларынга чоруттунган, ол ажылдарга тус черлерниң чурттакчылары идепкейлиг киришкеннер. Волгада маадыр хоорайда оруктарны элээн экижиткен. Хөй-хөй хоорайларның, ооң иштинде Краснодарның, Горькийниң, Воронежтиң, Сочиниң кудумчуларының асфальт шывыышкынын улам калбарткан.

Оон аңгыда Сочиде, Горькийде, Ульяновскиде, Ыраккы Чөөн чүктүң хоорайларында эриктерни быжыглаар талазы-биле гидротехниктиг ажылдарны база чоруткулаан. Пермьде Кама хемни, Ярославльде болгаш Рыбинскиде Волга хемни, Ростовта Дон хемни кежилдир амгы үениң улуг көвүрүглерин тудары доозулган соонда чурттакчыларга улуг таарымчалыг байдал ол хоорайларга тургустунар.

— Коммунал ажыл-агыйның оон өске адырлары канчаар хөгжүп турар ирги, чугаалап берип көрүңерем.

— Амгы үениң хоорай ажыл-агыйы дээрге—хеп чуур черлер, кудумчу шимчээшкини, чуртталга бажыңнарының, чуңар бажыңнарның капитал септелгези болгай. Ол бүгү адырлар шалыпкыны-биле хөгжүп турар.

Чижээлээрге, чунар бажыңнар дизик. Ооң саны 4 хуу өскен. Баштай болзарга, бо сан шоолуг эвес-даа ышкаш. Ону канчаар тайылбырлап болурул дээрге, амгы үеде херек кырында чаа туттунган квартира бүрүзүнде эптиг чурттаарының бүгү хевирлери бар болуп турар болгай але. Ынчалзажок чунар бажыңнарны моон соңгаар-даа туткулаар апаар дээрзи билдингир. Бо чылын Киров, Ульяновск, Владивосток, Тюмень болгаш өске-даа хоорайларга чунар бажыңнар ажыглалга киргилээн. Хеп чуур черлерниң четкизи база өзүп турар. Эрткен чылга бодаарга, оларның саны 10 хуу өскен.

Адактын сөөлүнде, бистиң хөй адырлыг ажыл-агыйывыстың кончуг чугула кезээниң — чуртталга бажыңнарының капитал септелгезиниң дугайында чугаалап көрейн. 1962 чылда 30 муң ажыг бажыңнар мырыңай чаартындыр септеттинген болур. Москвага, Ленинградка болгаш чамдык өске-даа хоорайларга комплекстиг септелгени чорудуп турар. Ол чүл дээрге, эрги бажыңнарга чаа туткулаан бажыңнар-биле черле дөмей, чуртталганың ындыг таарымчалыг байдалын кылып турарлыр.

Ооң-биле чергелештир хоорай ажыл-агыйын хөгжүдеринге үндүрүп берип турар акша-хөреңгини черчериниң чамдык Советтери ам-даа четчези-биле ажыглап шыдавайн турар чүүл бар дээрзин демдеглээр херек. Чамдык областарда, крайларда болгаш автономнуг республикаларда чуртталга бажыңнарының капитал септелгезинге үндүрген акша-хөреңгини долузу-биле ажыглавайн турар. Ол ылангыяда Астрахань, Иркутск, Кемерово, Смоленск областарга хамааржыр.

— Россияның хоорайлары өзүп, экижип, чаагайжып турар—деп түңнелинде министр чугаалаан.— Олар болза коммунистиг ниитилелдиң тургузукчузунга—совет кижиге төлептиг болур ужурлуг болгаш болур-даа.

(СЭТА).

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ДҮЖҮДҮНГЕ ИДЕГЕЛДИГ МАГАДЫЛАЛ

Үрезинни эки ажылдап кылыр, кадагалаар

«Тараа болгаш өске-даа культураларның үрезин ажылын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1960 чылдың апрель 23-те доктаалынга үрезиннерни өй-шаанда арыглап, кургадып, сортулаар болгаш хораннаар арганы ажыглап турганы, оларның кадагалалын база үнүүчел шынарын бедидерин хандырар бүдүн комплексини баш удур көрген. Бедик шынарлыг үрезиннерни тарылга шөлүнге четчир хемчээлдиг кылдыр белеткеп алыры ынчангаш улуг ужур-дузалыг. Ындыг үрезиннерни чаштырары гектар бүрүзүнге чарыгдалды эвээжедиринге, оон-биле республикада аъш-чемге база мал чеминге херегләр тараа культураларының курлавырларын херек кырында улгаттырар арганы бээр.

Бир эвес амгы үеде херек кырында бистиң чаштырып турар үрезиннивистиң үнүүчелиң чаңгыс хуу хире улгаттырыптар болза, 180 муң гектар шөлге чаштырган ындыг үрезинден эң-не куду дээрге-ле 180 тонналы камнап ап болур. Лабораторияга кылган шенелде ёзугаар үнүүчели күрүнениң чаңгыс аай чурумунуң бирги, а чамдыкта харында ийиги чергениң негелделерин хандырып шыдавайн турар үрезиннерни бистиң колхозтарывыс болгаш совхозтарывыс чаштырылгага ажыглап турарын барымдаалап санаар болза, чыл бүрүде он-он тонна үрезиннерни ажыр чарыгдап турар-дыр. Чуртка аъш-чем продуктуларының элбекшидин тургузар дээш демиселди бүгү совет улус чорудуп турар бо үеде ындыг тетчеглекчи чорук-биле эптежип болбас.

Ындыг четпестерниң болуп турарының чылдагааннары болза: үрезин шыгжамырларының четпейн турарында, бөлүк үрезиннерни үнүүчелинге чедир өй-шаанда ажылдавайн турарында, үрезин фондуларын кадагалаарының чурумун сагывайн, оларны үргүлчү хайгааравайн турарында болуп келген. Чамдык черлерде үрезин склаттарын четче ажыглавайн турар. Үнүүчел шынарынга чедир ажылдаан үрезиннерни бедидир оваалавайн турар.

Кургаг болгаш арыглап каан тараа үрезиннерин склатларга дөрт метр бедик кылдыр оваалап болур, оон-биле кады склаттың техниктиг байдалын барымдаалап көөрү чугула.

Үрезиннерни үнүүчел шынарынга чедир өй-шаанда ажылдап кылбас чорук үрезин ажылынга багай уржуктарны чедирип турар. Оларны янзы-бүрү бок чүүлдерден арыглавайн склатарже дүрген урып алырын кичээр чорук оон-даа хоралыг. Ону кышкы үеде арыглаар. оон боктуг тараа изип, чыдып, үрелир чоруктарга чедирер.

Чап-чаа ажаап алган тараада холушкак бок үнүштерниң үрезиннери ел-шыгының талазы-биле кол культуранының ажыг болуру билдингир. Ынчангаш үрезинге урар тарааны дораан ийикпе харын-даа ажаап ап тура-ла арыглап алыры оон ел-шыгын кудуладырынга улуг ужур-дузалыг. Арыглаашкын үезинде үрезинде микроорганизмнерниң саны база-ла эвээжээр, ол чорук ону кадагалаарда шыдамыккай болурунга ажыктыг.

Үрезин арыглаар машиналарны болгаш оларның решёткаларын шын шилип алыры аңаа хөй артык күш үндүрбезинге чугула. Үрезинни чогуур хемчээлинге чедир кургадырынга тараа кургадыр машиналарның изиин херегләэриндеи аңгыда, хүнге болгаш салгынга каксырып ажыглаар херек. Тарааны ынчаар кургадырынга эптиг кылдыр аштап каан шөлчүгештерге үрезинниң шыгын 1—3 хуу чедир кургадып ап болур. Ол арга бир талазында тараа кургадыр машиналарны эмин эрттир чүдүрер чоруктан хостаарынга, ийиде быжыы четпээн тарааларның ажаап алган соонда чыда быжарынга таарымчалыг.

Кургаткаш шыгжап алыр кандыгдаа арга тывылбайн барган, аргажок таварылгада, ындыг үрезин шыгжаан черни тараа 8 градус ажыг сооккa чыдар кылдыр үргүлчү агаарладып турарының аргазын көөр херек.

Депшилгелиг болгаш камналга талазы-биле таарымчалыг арга болур—мөөң агаарладыышкынны бистиң ажыл-агыйларывыста ам-даа дыка ооҗум шиңгээдип ап турары хомуданчыг. Чаңгыс хоолайлыг. «ПВУ-1» деп көжүрүп чоруур тургузулганы үрезин шыгжаар черлерде ажыглап турар ажыл-агыйлар эвээш таваржып турар. Ол дээрге улуг эвес бөлүк үрезинни агаарладырынга кончуг эптиг.

Бедик дүжүттүг алырын хандырар комплекстиг хемчеглерде үрезин материалын үнүштер аарыгларының нептередикчилеринден арыглаары улуг ужур-дузалыг. Ону химиктиг хораннаашкынны болгаш хүн чылыынга кадырып кургадыр аргаларны ажыглап турган чорудар.

Арыглап каан кызыл-тас болгаш мал чеми бобылар үрезинин дүжүт ажаап алышкынның доосканы соондарый, бир тоннага-ла 1—2 кг кылдыр гранозан ийикпе меркуран-биле ажылдап кылыры чугула. Ындыг болза-даа бир эвес үрезинниң шыгы 24—25 хуу чедип турар болза гранозан болгаш меркуран хора чедирип болур дээрзин уттпаза чогуур.

Үрезинни арыглаарда болгаш сортулаарда оон чүгле бок үрезиннерни база быжыы четпээннерин аңгылаары-биле кызыгаарлаттынмайн, улуг-бичезиниң аайы-биле фракциялап үзери чугула. Ол болза үнүштүң деп-деңи үнеринге ажыктыг.

Дүжүттүң куду болуп турар чоруун чамдык агрономнар агаар-бойдустуң таарымча чок болуп турарынга сылдап чаңчыга берген. Ынчалза-даа фактылар ындыг бадыткаашкыннарның барымдаа чогун херечилеп турар. Чижээ, «Тиилелге» совхозтуң кол агроному турган эш Веснин эрткен чылын үнүүчел шынары 97 хуу үрезинни чаштырткан. «Межегей» совхозтуң кол агроному эш Лысак база-ла ынчаар кылган.

Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң агроному эш Доровских-биле ол-да районнуң «Чодураа» колхозунуң агроному эш Сопуддай олар үрезин белеткелинге дендии харысалга чок болуп турар. Олар амгы үеде эки шынарлыг үрезинни урул алырынче база сагыш салбайн турарлар. Шынары кудуу үрезиннерден тараа шөлдери бокталып турар.

Ол талазы-биле белеткелди чечилишкинниг уламчылаар үе ам-даа бар. Ол ышкаш үрезин арыглаар машиналар ажыл-агый бүрүзүнде четчир. Оларны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаарын хандырары агрономнарның дорт хүлээлгези.

Е. КУЗНЕЦОВА,

Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң агроному.

Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң мурнакчы тракторизи Начин-оол Ондар хүнде 7 га аңгыс андарар хүлээлгезин 14 га кылдыр ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: Начин-оол Ондар «ДТ-54» тракторунуң чанында.

Фото П. ДОРИННИИ.

СОНУУРГАЛ

ЧУРУКТА: Эрзин районнуң «Чаа оруқ» колхозунуң кол зоотехниги Болуу Сайдының мурнакчы хойжу Серээ Быраатка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсаңчаптың хойжу бригаданың бригадири Моңгуш Канданга чагаазының харыызын таныштырып олурары.

Фото С. Серендуктуу.

КЫШТАГЛААШКЫНГА

Барын-Хемчик район Совединиң чоокта чаа болган сессиязынга районда мал кыштаглаашкынынга белеткелди болгаш малдың отчёт-учёдунуң байдалының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Райкүүскомнуң даргазы эш Найдың бодунуң илеткелинге кыштаглаашкынга белеткел талазы-биле кылдынган чүүлдерниң дугайы болгаш мурнакчы ажыл-агыйларны, кижилерни демдеглээн. «Большевик» колхозта эш Аракчаа, «Барлык» совхозта эштер Деспи, Сотпа, «Шекпээр» совхозта эштер Чанзан, Сайын, Намзырай болгаш оон-даа өске малчыннар кышка үлегерлиг белеткенип алган.

Мал кыштагладыышкынынга белеткелде улуг четпестер барын илеткелчи-даа демдеглээн болгаш санал бергеннер-даа шүгүмчүлеп илереткен. Район сиген белеткээр планын 74 хуу, силосту чүгле 60 хуу күүсеткен. «Большевик» колхоз силос салырын чүгле 35 хуу, «Барлык» совхоз—55 хуу күүсеткен. Мал чемнери белеткээриниң планы күүсеттинмейн турда, чамдык ажыл-агыйлар сиген бригадаларын эрте дүжүрүп, саван бөлүп сараттаарын багай организастап турар болгаш белеткеттинген мал чемнериниң камгалалын багай чорудуп келген. кыштагларже мал чемнери сөөртүп чедирерин организаставайн турар.

Районнуң ажыл-агыйларында бода малдың 44 кажааларының 2-зи, хой, өшкүнүң 165 кажааларының 18-зи, 13 хаван кажааларының 2-зи септеттинген. «Большевик» колхозта хой, өшкүнүң 39 кжааларының 27-зи, бода малдың 8 кажааларының чаңгызы-даа септеттинмээн. «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели «Большевик» колхозка 100 инекке механизастаттынган кажаа тудуп бээри-биле чарган керээзин күүсетпээн. Мал кажааларының белеткели «Барлык», «Шекпээр» совхозтарда база четпес чорул турар. Районнуң ажыл-агыйларында кыжын малдың чаш төлүн хүлээп алыр кажаалар барык чок болуп турар. Малчыннарның кыштагларда чурттаар оран-сава-биле хандырылгазы четпес. Чижээ, «Шекпээр» совхозтуң 77 кадарчыларындан 53 кадарчылар самдар өглерлиг. «Большевик» колхозтуң малчыннарга туткан 27 бажыңнары чурттаарынга белен эвес.

«Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырының сүт-бараан фермазының кыштаа Суг-Кажаада электри-даа, чувар бажың-даа чок, саанчылар чурттаар бажыңнар-даа белен эвес, оларны септээрин кым-даа бодавайн турар деп ол ферманың саанчызы депутат эш Сыгыр чугаалаан.

Ыраккы одарларда, чижээ, Алашта, Кызыл-Тайгада малчыннарга чугула хереглелдиң барааннарын чедирип садыглаарын багай организастап турарын «Шекпээр» совхозтуң хойжузу депутат эш Агбаан шүгүмчүлээн. Районнуң культура киддизи малчыннарже кинону, культбригаданы барык чорутпайн турар болгаш солуннар малчыннарга улуг хожудаашкынныг чедип турар.

Малдың отчёт-учёду районда четпес тургустунганын, колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының хууда малы ниитиниң малындан аңгылаттынмааның санал бергеннер шын эвес деп шүгүмчүлээн.

Районнуң ажыл-агыйлары эрткен кыжын мал кыштагладыышкынын четпес организастааны-биле малдан алыр продуктулар, ылангыя дүк эвээш болганын, малдың баш санын өстүрер планын чамдык ажыл-агыйларның чедир күүсетпээнин район Совединиң сессиязынга демдеглээн.

Илерээн четпестерни дарый чайладып, кыштаглаашкынга белеткелди дүрген доозарынче угланган хемчеглерни айыткан шиитпирни сессия хүлээп алган.

Ч. ЧЫЛБАН-ООЛ.

ПАРТИЯ ЧЫРЫДЫЫШКЫНЫ

Баштайгы хүнде

Партия чырыдыышкынының системазында бо өөредилге чылын октябрьның 15-те эгелээрин барымдаалааш, СЭКП-ниң Таңды райкому өөредилгени организастыг эгелээр, аңаа холбаштыр колхозтар, совхозтарда партия организацияларынга практиктиг дузаны чедирери-биле бөлүүнүң төлээлерин баштайгы кичээлдерни эрттиржири-биле чер-черже чоруткулаан турган.

Таңды районнуң девискээринде бүгү бөлгүмнерде өөредилге кол-дуунда чогуур хуусаазында организастыг эгелээн. Ылангыя район төвүнде райүлетпүр комбинадында партия төөгүзүн өөренир бөлгүмнүң бүгү дыңнакчылары чогуур шагында бүрүн чыглып келген. Оон пропагандизи, партия райкомунуң бюро кежигүнү эш Хроминенко баштайгы кичээлди эң эки организастыг эрттирген. Ол ышкаш Дүргенде сес чыл школазында «Коммунистиг кижизидилгениң үндезиннерин» өөренир бөлгүм (пропагандизи эш Иванова), хлеб хүлээп алыр черде бөлгүм болгаш өске-даа хөй-хөй бөлгүмнерде кичээлдер организастыг эрткен.

Оон-биле кады район төвүнде милиция черинде тургустунган бөлгүм айыткан хүнүнде кичээлин эрттирбээн. Ол дээрге ында партия организациязының, бөлгүмнүң пропагандизи эш Грачевтуң партийжи даалганы, политиктиг өөредилгени херекке албаанының түңнели деп сөглеп болур.

«Революцияның чалбыыжы» колхозта партия организациязы (секретары эш Бунаев) бөлгүмнүң четчелээшкинин мырынай өөредилге эгелээжеге чедир-ле доозуп чадажып турганы-биле оон кичээли база үзүлген. Үлегерлиг станцияда партия төөгүзү өөренир бөлгүмнүң 23 дыңнакчыларындан чүгле 8 кижи келген. Бо фактылар болза чамдык партия организациялары политиктиг чырыдыышкынның системазында эрткен өөредилге чылында турган частырыгларны, четпестерни чайладыр хемчеглерни боттандырбайн, ол чугула политиктиг ажылды ала-чайгаарлаашкынче киирери чадал чок байдалды көргүзүп турар.

Районда ниитизи-биле 1070 хире кижини хаара тудуп турар политиктиг чырыдыышкынның 50 бөлгүмүнде база 7 семинарда марксистиг-ленинчи философияны өөрениринин бөлгүмү чаңгыс-даа чок болган чорук база улуг четпес.

Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни дарый узуткааш, партия чырыдыышкынының системазынга өөредилгени идея-теоретиктиг бедик деңнелге, амыдырал-биле туруш холбаалыг чорудары дээш хемчеглерни ам-даа ап чорудары партия райкомунуң, колхозтарда, совхозтарда, бүдүрүлге, өөредилге, албан черлеринде партия организацияларының, пропагандистерниң бирги чергениң сорулгазы болуп турар.

Оон-биле кады комсомол чырыдыышкынының бөлгүмнериң өөредилге чылынга четчелеп белеткээр ажылды ВЛКСМ-ниң Таңды райкому, оон чер-черде эге организациялары багай чоруткаңы-биле бо өөредилге чылында районнуң комсомолчу болгаш кедээ аныяктарының дыка хөйү өөредилге-биле хаара туттунмайн артканы илереп турар. Бо четпести дүрген чок кылыр талазы-биле дээштиг хемчегни доп-дораан алыры комсомол райкомундан шыңгыы негеттинип турарын демдеглээри чугула.

М. ОЧУР-ООЛ.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫ ЭГЕЛЭЭН

Октябрьның он беште Өвүр районнуң бүгү колхозтарында болгаш район төвүнде партия чырыдыышкынының системазында бөлгүмнерде өөредилге эгелээн.

Ылангыя «Кызыл тук» колхозта партия организациязы өөредилге чылынга болгаш өөредилгениң бирги кичээлинге белеткелди эки чоруткаңы-биле ында тургустунган дөрт бөлгүм баштайгы кичээлин организастыг эрттирген. Ол бөлгүмнериниң кичээлинге ниитизи-биле 70 хире дыңнакчылар олурушкан. Ол баштайгы кичээлдерге организастыг чамдык айтырыгларны шиитпирлевишаан, бирги темаларны өөренип кирипкен.

Районнуң «Торгалыг», «Коммунизмче оруқ» колхозтарында болгаш район төвүнде тургустунган политэкономия, кедээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказы, партия төөгүзү өөренир бөлгүмнер база-ла ажылдап эгелээн. Район төвүнде партия төөгүзү өөренир бөлгүмге бижиткен 22 кижиден чүгле 14 кижи келген. садыг экономиказын өөренир бөлгүмнүң пропагандизи чогуур шагында чедип келзе-даа, аңаа бижиткен 15 дыңнакчылардан чаңгыс-даа кижи келбээни-биле район төвүнде ол бөлгүмнүң баштайгы кичээли үзүлген.

Үстүнде ийи бөлгүмнүң хамааржып турары партия организациялары, өөрениң-биле адын бижиткен эштер, ылангыя коммунистер, партия Уставының кол негелдезиниң биразы—политиктиг болгаш теоретиктиг билииң бедидериниң айтырыынга мындыг кичээнгей чок чоруун моон соңгаар болдурбас херек.

КОЛХОЗТУҢ ЭМЧИЗИ

Елизавета Кенденовна Түлүш 11 чыл иштинде эмчи болуп ажылдап келген. Эрткен чылдың төнчүзүнден эгелээш ол Улуг-Хемниң «Чодураа» колхозунда ажылдай берген.

Болуунуң ажылынга кызымак болгаш чоңга ээлдек, аарыг кижилерге дуза чедиреринге ол дүн-хүн дивес, кезээде белен. Колхозчу ажыл-ишчилерге янзы-бүрү аарыглардан канчаар камгаланырының дугайында болгаш арыг-шевер дугайында тайылбыр ажылын үргүлчү чорудуп турар.

Дуржулгалыг эмчи кызымаккай ажыл-ижи-биле чоннуң макталын чедип алган. Дузалакчылары Долумага болгаш Анайга эмчи Түлүш болуунуң арга-сүмезин үргүлчү берип турары-биле олар база-ла эки ажылдап турарлар.

Я. КЫРГЫС.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарын парлап турары

Бистиң чуртувус кайгамчыктыг хүнкү—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизиниң — СЭКП-ниң чаа Программазын хүлээп алган ленинчи партияның төөгүлүг съездизиниң Москвага ажыттынган хүнүнден бээр бир чыл болганын демдеглеп турар.

Бистиң үевистиң ол улуг-чаагай документизиниң сорук киирип турар идеялары Төрээн чуртунуң келир үези дээш чоргааралды совет улуска берген.

Партияның Программазының болгаш Уставының төлевилелдерин бүгү улустуң чугаалажып көөрү ийи чартык ай үргүлчүлээн.

Программа төлевилелиниң идеялары бистиң чуртувустуң кызыгаарларындан дыка ырады баскан болгаш бүгү чурттарның база диптериниң миллион-миллион кижилериниң чүректеринге калбак чүүлдүгзүнүүшкүнну алган деп, Н. С. Хрушев съездиге чугаалаан. Съездиниң материалдарын парлап үндүрген солуннарның хөй миллион тиражы чедишпес болган. Съездиниң материалдарын чурттуң ном үндүрер черлери тус-тус дептерлер болгаш номнар кылдыр хөй катап чара парлап үндүрген.

Чамдык чурагайларны ап көрээлиңер. Бүгү-эвилелдиң ном палатазының медээлери-биле алырга, СЭКП-ниң үшкү программазының төлевилелин 36 катап, ниити тиражы 2 миллион 257 муң кезек кылдыр, ССРЭ-ниң болгаш даштыкы чурттарның улустарының 30 дылдарының кырынга, Устав төлевилелин 26 катап, 24 дылдар кырынга парлап үндүрген.

Бистиң улузувус съездиниң ажылының доозулганының соонда дораан-на съездиниң шиитпирлерин ханызы-биле өөрениринче көстүп көрбээн көдүрлүүшкүн-биле кирипкен, ол чорук съездиниң материалдарын киирген дептерлерге болгаш номнарга кедергей улуг хереглелди болдурган.

1962 чылдың октябрьның 1-де медээ-биле алырга, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазын бистиң чуртувуска 67 катап, 54 дылдар кырынга парлап үндүрген. Оон тиражы он миллион 874 муң кезек четкен.

«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң отчеду. СЭКП ТК-ның Бирги секретары эш Н. С. Хрушевтуң 1961 чылдың октябрь 17-де илеткели» деп дептер 57 катап, 50 дылдар кырынга 8 миллион 167 муң кезек ниити тиражтыг кылдыр парлаттынып үнген. «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Программазының дугайында» эш Н. С. Хрушевтуң илеткели 50 катап, 47 дылдар кырынга 7 миллион 335 муң кезек ниити тиражтыг кылдыр парлаттынып үнген. Эш Н. С. Хрушевтуң съездиге түңнел сөзүн киирген дептерни 35 катап парлап үндүрген. Оон тиражы—4 миллион ажыг кезек.

«Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Уставынга өскерилгелер дугайында» СЭКП ТК-ның Секретары эш Ф. Р. Козловтуң илеткелин 40 ажыг катап, 38 дылдар кырынга 3 миллион кезек тиражтыг кылдыр парлап үндүрген. Съездиден бадылаан СЭКП Уставын парлап үндүргенинң ниити тиражы—11 миллион 76 муң кезек. Устав 69 катап 56 дылдар кырынга парлаттынып үнген.

СЭКП Төп Комитединиң отчедунуң талазы-биле съездиниң резолюциязын 49 катап, 45 дылдар кырынга 2 миллион 868 муң ниити тиражтыг кылдыр парлап үндүрген.

СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннериниң болгаш кежигүннерге кандидаттарның база ТК-ның секретарьларының съездиге чугааларын тус-тус дептерлер кылдыр парлап үндүрген.

Оон аңгыда съездиниң материалдарын чыынды ном кылдыр база үндүрген. Ону 19 катап 17 дылдар кырынга парлаан. «СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдары» деп номнуң ниити тиражы—3 миллион 461 муң кезек. Съездиниң ажылының дугайында стенографтыг отчетту үш номнар кылдыр хөй тираж-биле база-ла парлап үндүрген.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарын бүгү-ле парлап үндүргениниң тиражы 57 миллион 364 муң кезекке четкен.

Коммунистерниң төөгүлүг шуулганының документилери совет ниитилелдиң ажыл-ишчилерин бистиң чуртувуска коммунизмниң тиилелгези дээш демиселдиң улуг планы-биле чепсеглээн. тайбың, демократия болгаш социал-депшилге дээш демиселге бүгү кижи төрелгетенге чаа күштерни берген.

(СЭТА).

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары" орден-биле болгаш „Иениң медалы" медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Куулар Саржай Чөкпековна — Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Данзын** Иргит Боян-Мөнгеевна Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг колхозунуң колхозчузу.

2. **Доңгак** Белекей Дырташовна—Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозунуң колхозчузу.

3. **Калдар-оол** Дүн Биче-ооловна—Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң колхозчузу.

4. **Нара-сал** Манчы Чамзыевна—Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң колхозчузу.

5. **Кашпык-оол** Долуш Чаш-ооловна—Чөөн-Хемчик районнуң «Сут-Хөл» совхозунуң ажылчыны.

6. **Куулар** Канчыыржап Кунгаажаповна—Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң ажылчыны.

7. **Моңгуш** Саглай Байыр-ооловна—Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң колхозчузу.

8. **Моңгуш** Мыйдок Чамыяновна—Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң колхозчузу.

9. **Моңгуш** Сайын Балчыймаовна Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң колхозчузу.

10. **Моңгуш** Седен Дуктуг-ооловна—Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа Бажы» совхозунуң ажылчыны.

11. **Моңгуш** Сенди Шевер-ооловна Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң колхозчузу.

12. **Моңгуш** Кепеек Намалоновна—Чөөн-Хемчик районнуң Баян-Тала школазының башкызы.

13. **Моңгуш** Чамыяан Ламажаповна—Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң ажылчыны.

14. **Моңгуш** Чолдак-оол Биче-ооловна—Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң колхозчузу.

15. **Ондар** Попуяк Тас-ооловна — Чөөн-Хемчик районнуң XXII съездизи аттыг колхозунуң колхозчузу.

16. **Ооржак** Мамук Мөнгеевна — Чөөн-Хемчик районнуң XXII съездизи аттыг колхозунуң колхозчузу.

17. **Ондар** Мөшь Сереновна — Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң ажылчыны.

18. **Ооржак** Токпаш Хүреддеевна —Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

19. **Ондар** Чүдүр Хунаевна — Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң ажылчыны.

20. **Сарыглар** Кертик-кыс Бовбур-ооловна—Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң ажылчыны.

21. **Сарыглар** Үндүргу Байыр-ооловна — Чөөн-Хемчик районнуң «Сут-Хөл» совхозунуң ажылчыны.

22. **Сат** Дочуумай Артышовна — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

23. **Тюлюш** Ыяакай Чамбалчыковна—Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң колхозчузу.

24. **Хертек** Аракчаа Дамбыйовна —Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.

25. **Ховалыг** Чүскүүм Ачылыжаевна—Чөөн-Хемчик районнуң «Сут-Хөл» совхозунуң ажылчыны.

ӨВҮР РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Мөге Херел Белчировна—Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң колхозчузу.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Моңгуш Долчатпаа Сендимаевна —Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Доңгак** Анай Хунаевна—Өвүр районнуң «Коммунизмче оруқ» колхозунуң колхозчузу.

2. **Доңгак** Дарый Байыр-Белековна—Өвүр районнуң «Коммунизмче оруқ» колхозунуң колхозчузу.

3. **Кыргыс** Чүденмаа Сюрюнмейовна—Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Куулар** Анзат Лопсановна — Өвүр районнуң «Коммунизмче оруқ» колхозунуң колхозчузу.

2. **Моңгуш** Сүгежик Бадыовна — Өвүр районнуң Хандагайты суурда өг-бүле ээзи.

3. **Моңгуш** Үйнүк Чылбаковна — Өвүр районнуң Хандагайты суурда өг-бүле ээзи.

4. **Саая** Кармаа Нурзатовна—Өвүр районнуң Хандагайты суурда өг-бүле ээзи.

5. **Саая** Чодумаа Достай-ооловна —Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Куулар** Чечек Хунаевна—Өвүр районнуң «Коммунизмче оруқ» колхозунуң колхозчузу.

2. **Моңгуш** Ондарый Лопсановна—Өвүр районнуң «Коммунизмче оруқ» колхозунуң колхозчузу.

3. **Моңгуш** Тоорук Хүргүл-ооловна—Өвүр районнуң «Коммунизмче оруқ» колхозунуң колхозчузу.

4. **Моңгуш** Үжүк Машпак-ооловна—Өвүр районнуң Хандагайты суурда өг-бүле ээзи.

5. **Ооржак** Дензинмаа Шагдыровна—Өвүр районнуң «Коммунизмче оруқ» колхозунуң колхозчузу.

6. **Сат** Белек Чаңчынайовна — Өвүр районнуң «Коммунизмче оруқ» колхозунуң колхозчузу.

(Уламчылыг)

Улуг Октябрьга алдар кылдыр

Күш-ажылчы ээлчегде

«Тыва кобальт» комбинат тудуу-нуң бүгү коллективи октябрь мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнде турупкан. Бригада болгаш участок бүрүзү боттарының аргаларын болгаш кудулавырларын санап көргеш, бедиткен чаа хүлээлгелерни ап турар. Коллективте калбарган чарыштың бирги черинде амдызында бетон бүдүрүлгезиниң участогу чорупт турар. Ынчалзажок бүдүрүлге көргүзүглерин хүн бүрүде экижидип турар мурнакчы бригадаларның саны дыка көвүдээн. Байырлал чоокшулаан тудум-на чарыш улам чидигленип, чаа-чаа мурнакчылар илереп турар.

Хүндүлүг ат дээш

«Тыва тудуг» трезинде тудугжуларның хөй-хөй бригадалары Октябрь революциязының 45 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка кириштиишаан, коммунистиг күш-ажылдың бригадалары деп ат дээш демисежирин шиитпирлээннер. № 1 участокта эш Парфенов удурткан бригада ол бедик ат дээш демисежирин шиитпирлээш, ажылдың темпизин баштайгы хүннерден эгелеп-ле дыка дүргедеткен. Ол ышкаш тудугжуларның Есепчук, Гусев, Русанов оларга удурткан бригадалары база-ла келир үениң разведчиктериниң ады дээш демисежип кирипкеннер. Оларның алган хүлээлгелеринде кол черни ажылдың шынарын экижидери ээлеп турар.

Чыл планын ноябрь 7-де

Республиканың коммунал ажылагый АТК-зының коллективинде Улуг Октябрьның 45 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыш бо хүннерде улам калбарып турар. Чолаачыларның бригадалары, түс-түс кижилер байырлал мурнунуң күш-ажылчы ээлчээнге кирип тура алган хүлээлгелерин баштайгы хүннерден эгелеп-ле ажыр күүседип турарлар. Коллективте калбарган чарыштың бирги черинде амдызында коммунист чолаачы Викторовтуң удуртканы бригада чорупт турар. Ол бригаданың кежигүннери үшкү кварталда чүък сөөртүрүнүң планын 127 хуу күүсеткеш, ноябрь 7-ге чедир чыл планын күүседир деп бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Бригадир боду бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың төлептиг үлегер-чижээн эш-өөрүнге көргүзүп, чаа-чаа чедиишкиннерже оларны сорук киирип турар. Ооң хүн бүрүде ажыл нормазының күүселдези 150 хуудан кудулавайн турар.

Мурнакчы саанчы

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажында сүт-бараан фермазының саанчызы коммунист Хомушку Кувискаал бистиң республиканың сураглыг саанчыларының бирээзи. Хомушку Кувискаал мурнуку чылдарда инектерни хол-биле саап турганш, чыл бүрүде алган хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип келген.

Фермага бо чылын хол-биле сааданы электрилиг сааліаже шилчиткен. Дуржулгалыг саанчы ол нарын аппараттар-биле инек саарын кыска хуусаада өөренип алган. Ам ол бодунда быжыглаан 23 инектерлиг. Бо чылдың эрткен тос айларының дургузунда эш Кувискаал ниитизи-биле 353 центнер сүттү, азы бир инекке онаашты 1583 кг сүттү саап алган. Мурнакчы саанчы Октябрьның 45 чыл оюнга белек кылдыр ам-даа хөй сүттү саап алырын хүлээнген кызымак ажылдап турар.

М. СЕВЕН.

Чыл бүрү көвүдеп турар

Бай-Тайга районнуң Кара-Хөл колхозунуң № 1 сүт-бараан фермазы сүт саалдазын чыл бүрү көвүдедип турар. Бо чылдың эрткен тос айларында ферма сүттүн ниити чылдазын 122808 тонна чедирип, бир инектен ортумаа-биле 1015 кг сүттү саап алган.

Ферманың мурнакчы саанчылары —А. Хомушку инек бүрүзүнден 1187 кг, Х. Серенмаа 1180 кг, Х. Сенденмаа 1132 кг, Х. Долума 1061 кг сүттү түс-тузунда саап алганнар.

Коллектив кышка белеткел ажылын багай эвес чорудуп турар. Шупту 334 тонна сиген болгаш 15 тонна өдек белеткеттинген. Ол ышкаш мал кажааларының болгаш саанчыларның чурттаарга бажыңнарының септелгези доозулган.

Х. ДОЙНУҢ.

МУРНАКЧЫ КИЖИЛЕР

Өзүген-даа, дүккүр-даа

Эрзинниң ажыл-ишчилериниң аразында бистиң республиканың күш-ажылчы алдарын ышкынмас дээш коллективиниң, колхозунуң мурнунга ак-сеткилдиг ажылдап, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар кижилер кайы хөй.

Оларның бирээзинге «Коммунизмче орук» колхозтуң мурнакчы хөйжүзү коммунист Чигжит Кыргыс Хандыевич хамааржыр. Кыргыс Хандыевич хөй чылдарның дургузунда

мал ажылынга могаг-шылаг чок ажылдап, бодунга быжыглаан хойларының чаңгызын-даа котаралга тавараштырбайн менди кадарып келген.

Ам ооң кодаңында шупту 400 санныг тыва уксааның хойлары бар. Хой бүрүзүнүң күжү шыырак. Бо чылын ол 100 төрүүр хоюнга онааштыр 100 хураганны менди алган болгаш бир хойдан 1,5 кг дүк алыр хүлээлгезин 2 кг кылдыр ажыр күүсеткен. Эки ажаалганың ачызында ол бир хурагандан безин килограмм чыгыы дүктү алган.

Кыргыс Хандыевич бодунуң мурнакчы дуржулгазын, ажыктыг аргасүмелерин колхозтуң өске хойжуларынга дамчыдып берип, оларга улуг дузаны чедирип турар.

— Силер бодуңарга быжыглаан бүгү хойларыңарны чыл бүрүде менди кадарып, хой бүрүзүнден эвээш эвес дүктү ап келген-дир силер. А чогум кандыг ажылдарның түңнелинде, кандыг-кандыг аргаларны ажыглап турганш, ындыг чедиишкиннерни чедип ап турар силер? — деп, бистиң айтырыывыска ол мынча дээн:

— Хой семис, шыырак болган тудум-на сооккa белен алыспас, дүгү терен, төрүүр хураганнары безин колдуунда улуг, сергек болур-дур. Ынчангаш кол чүве—хойну семиртир кадарары болур. Кыжын хөй оолдап турар үеде, төрүүрүнүң кырында келген хойларны тускай кажаага үзүп кажаалааш, дүне, хүндүс үзүк чок үргүлчү хайгаарап көрүп турар мен. Кажан хойларның кыргыыр үези чоокшулап, дүгү хозалып эгелей бергенде, оларны ажык черлерге кадарып, хураганнар баштарынга чулдунуп чыдып калгылаан дүктерни шоодайга бөлүп ап чоруур мен. Хойжу кижиге эң-не кол чүве—чалгааравайн, карак-кызыл ажылдаары болур. Онаашкан ажылынче бүгү күжүн салып, ак-сеткилдиг ажылдаарга, хойнуң баш саны-даа өзүген болур, дүгү-даа хөй болур чүве-дир. Мурнакчы хойжу К. Чигжит хойжу Дүгүр Бадан-биле аразында салган социалистиг чарыштың тиилекчизи боор турар. Ооң кадарган хойлары ам-даа оолдап турар болгаш декабрьның төнчүзүнге чедир чүс ажыг хураганны немей ап болур арга бар.

Амгы үеде хойларын ол Хачин-Сайырның эки одарларында кадарып турар. Мурнакчы хойжу кышка белеткелди чазын-на эгелээн. Бир улуг хой кажаазы-биле дөрт хураган кажааларының көрженин коптарып, кырын эде салып дуглаан болгаш кыштадыр четчир өдекти база бөлүп белеткеп алган. Эш Чигжиттиң хамааржып турары хойжу бригадазы ниитизи-биле кышка белеткелди база багай эвес чорутткан. Бригаданың төвү болур Сарыг-Тей деп черде дөрт өрээл хураган кажаазы тутттунган болгаш кудук база кастынган. Ол ышкаш кыштаг чоогунда 24 сарааттыг болгаш шынаада кыжын хураганга бээр 10 сарат ногаан сигенни база белеткеп алганнар. Бүгү кылдынган ажыл-иште кызымак хойжу К. Чигжиттиң эвээш эвес үлүг-хуузу база кирген.

М. СҮГЕ-МААДЫР.

Чурукта: «Коммунизмче орук» колхозтуң мурнакчы хойжузу Чигжит Кыргыс.

Фото С. Феоктистовтуу.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

ШЫҢГЫЫ САГЫЫР

«Тиилелге» совхозка күскү тараа ажаап алыышкынының үезинде дузалажыры-биле автоажыл-агый черлеринден чылдың-на дыка хөй автомашиналарны чорудуп турган. Бо күзүн № 1 АТК-дан—30, № 2 АТК-дан—50 ажыг автомашиналар келген.

Ооң чолаачыларының хөй кезии машина башкарарының чурумун шыңгыы сагып, совхозка ак-сеткилдиг дузалажып турар. Автомашина башкарарының чурумун хажыдып, совхоз төвүнүң кудумчуларынга кайы-хамаан чокка халдыр, корум-чурум үрекчилери база оларның аразында бары хомуданчыг. № 1 АТК-дан келген чолаачы И. С. Филиппов сентябрь 15-те ЗИС-150 деп маркалыг машина-биле Моңгуш Кара-кыстың бызаазының чодазын сый бастырган, база-ла ол АТК-дан келген У. Кандан 16-да «ЗИС-5» маркалыг машиназы-биле Х. Пиновтуң саар инээн шуут бастырып каан, «Сельхозтранстың» чолаачызы В. К. Глушков база бир хаван бастырган дээш оон-даа ыңай.

№ 1 АТК-ның чолаачызы С. М. Базыр биле № 2 АТК-ның чолаачызы В. Е. Готолов олар чырык хүндүс машиналарын ак орукка үскүлештирипкен.

Мындыг четпестер кайы хөй болуп турда, хамаарышкан автоажыл-агый черлери чолаачыларга чогуур негелдени чедир тургуспайн турар. Башкарылганың чурумун шыңгыы сагыыр өй келген.

Т. ДАВАА.

ОРГУЛАЗА

Кызыл биле Каа-Хем суурну харылзаштырып турар автобус оруу бар. Ооң оңгул-чиңгил, даштыг болганы-биле пассажирлерге шыланчыг болгаш автомашинаның эдилелинге база халалыг. Ынчангаш ону оргулаарынче кичээнгей угландырарын хоорккуускомдан дилеп тур бис.

С. САНДАН.

КУЛЬТУРА ТЕМАЗЫНГА

Бай-Тайга районда

Районнуң Шуйда киномеханиги Иргит Бичии 1962 чылдагы планын сеанс, көрүкчүлер, акша чыылдазының талазы-биле түс-тузунда сентябрь 11-де күүседипкен. Ол ам келир чылдың үлүүнче шилчээн. Кара-Хөлде киномеханиги Күжүгет Серекей база-ла 1963 чылдың үлүүнче кирипкен.

* * *

Мугур-Аксы суурда библиотека эргелекчизи Саая Самбуу номнарны өг-бүле бүрүзүнге чедир тарадып турар. Ол районда культура ажылдакчыларының эңне улуг назылыы. Саая Самбуу республиканың эки ажылдыг культура ажылдакчыларының бирээзи.

* * *

Шуй сес чыл школазының башкызы Салчак Майны, мында «Мурнакчы» колхозтуң агроному Саара Оюя база ол-ла колхозта комсомол комитединиң секретары эш Адыг-оол, Дөң-Терек суурда эш Мижит-оол, Кара-Хөл школазының башкызы Дыртай база эш Болат, Кызыл-Даг школазының башкылары эштер Таан-оол. Декабрь олар бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң идепкейлиг киржикчилери, организакчылары. Олардан ам-даа бот-тывынгыр чогаадыкчы талантыны, уран чүүл бөлгүмнеринге ажыктыг улуг ажылдарны хөйнү манап болур, олар ону кылып шыдаарлар-даа. Культура шугумунга демниг дузазы дээш чон оларга өөрүп четтиргенин илередип турар.

* * *

«Кара-Хөл» колхозта база «Тээли» совхозтуң Тээли салбырында болгаш «Мурнакчы» колхозта көдээ клубтар болгаш библиотекаларның одаар ыяжын черде белеткеп кагза-даа, ону мынчага дээр сөөртпээн.

Колхозтар даргалары эштер Очур, Кудурукпай, совхоз директору эш Далай-оол «Сезон эртерге-ле дораан сөөртүп бээр бис» деп аазаан. Чугула сезон адакталы берди, одаар ыяш амдаа тайгада чытпышаан, кыш дүштү, даргалар, директор. Сөөртүр хемчегни дүрген алырын дилеп бис.

Д. БАЙЫР-ООЛ.

№ 11 КВАРТАЛ

Колхозчу араттарның болгаш совхозтар ажылчыннарының бажыңнарынга культурлуг амыдыралчурттаалга дээш республиканың социалистиг чарыжының чаа негелделерин № 11 кварталдың чурттакчылары бодунуң хуралынга чугаалашкаш, ону күүседир сорулгабиле кожазы № 12 кварталды социалистиг чарышка кыйгырган... Тускай хүлээлгелерни база алганнар. Ооң түңнелинде, кварталдың левискээринге 160 ажыг терек, тал болгаш 30 ажыг чимистиг ыяштарны бо чазын немей тарып олурткан, бир кудукту каскан.

Аргып, каастап шокарлаарының, аъш-чем кылырының бөлгүмү бисте база бар. Ол бөлгүмнүң киржикчилери Куулар Белекей, Куулар Татьяна, Моңгуш Кожаң амданзүзүннүг аъш-чемни эки кылып, боттарының ол мергежилин өскелерге айтып берип турарлар. Ам бистиң бажыңнарывысче кирип көөр болза, чурттакчыларның аргып, каастап дааараан чүүлдери бола көстүр.

Бажыңнарынга үлегерлиг чурттап орар херээженнер бисте хөй. Оларга Моңгуш Чудур, Күжүгет Татьяна, Моңгуш Бопуй, Доңгак Раиса, Куулар Хеймерек болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бистиң чурттакчыларывыс доктаамал кинолап, чунар бажыңнап турар.

Кварталывыска мурнунда бижикти биче билир элээн каш кижилер турган. Олар бо чылдың эгезинде кварталда бижик өөренир бөлгүмге өөренип киргеш, ам бижикти эки билир кылдыр өөренип алганнар. Партияның XXII съездизиниң материалдарын өөренир бөлгүм өөредилгени эки шынарлыг доскан. Ам ук бөлгүм бо өөредилге чылында өөредилгезин база үргүлчүлээн. Аңаа өөренирлерни шилип, даңзылап алган бис.

С. КАНЧЫЫР-ООЛ,

Чыраа-Бажы суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү.

Чогумчалыг чемненилге

(Эмчиниң сүмези)

Чемненилгени эртемге болгаш гигиенага үндезилээш шын организастаарының айтырыынче бистиң чуртувуста улуг сагыш салдынып турар. Ол дээрге чонну кадыкшылынга, кижиниң ажылдаар аргазын бедидеринге, назынын узадырынга база өлүр чорукту улам эвээжедиринге хамаарылгалыг айтырыг-дыр. Кижиниң назынын узадырынга, аарыглардан белен аарывас чорууңга кол-ла черни чемненилге ээлеп турар.

Шын чемненилгеге мындыг дөрт кол чүүл чугула: чемниң хемчээли, химиктиг составы, физиктиг шынары база чемненилгениң хүн чуруму. Кым-бир кижиге чугула чемниң хемчээли ол кижиниң назы-харындан, кылып турар ажылындан хамааржыр. Кижиге күш бээриниң үндезини чем болур. Аар ажылдар кылып турар кижилерге чем хөй негеттинер. Аар ажыл кылбайн турарларга хүнде 3000—3200 калория, аар ажыл кылып турарларга 5000 хире калория хемчээлдиг чем херек.

Бистиң чемивистиң химиктиг составында дараазында веществолар (бүдүмелдер) кирип турар: белок, углевод, үс, витамин, минералдыг дустар болгаш суг. Кижиниң назыхарының болгаш кылып турар ажылының аайы-биле ол веществолар бистиң чемивисте кирген турары чугула. Хүн бүрүнүң чеминде түстүс веществолар кайы хире киргенин үргүлчү санап турары берге. Ынчалза-даа шын белеткеттинген чемде кирип турар ол бүдүмелдер кижиниң негелдезин бүрүнү-биле хандырып турарын эртем шинчилелдери көргүскен.

Белоктар чемниң составынга кирген турары чугула. Үнүш белоктары дириг амытаннардан ап турар белоктар-биле бир дөмей, организмге херектиг. Чижээлээрге, сояның, ристиң, картофельдиң белоктары дириг амытаннар белоктарынга чоок. Дириг амытаннардан ап турар белоктардан эң-не ужур-дузалыы сүт белоктары болур.

Кижи ажылдап турар үеде организмге күш кииреринге углеводтар ажыглаттынып турар. Олар үнүш продуктуларында хөй. Ол ышкаш үс аймаа кижиниң чеминге ажыктыг болгаш ужур-дузазы янзы-бүрү. Үс чемге амдан киирер. Ынчангаш янзы-бүрү чемнерни кылырда ону ажыглап турар. Мал үзүнде холестерин дээр хевирлиг чүүл бар. Ону чемге хөйнү ажыглаары хоралыг.

Сүт болгаш сүт продуктуларында 100 хире янзы-бүрү составтыг элементилер бар. Оларда кижиниң организминге чугула кол бүдүмелдер четчир санныг бар болуп турары-биле чугула чем продуктузу болур. Сүтте А, Е, В витаминнер, холин болгаш аминокислоталар бар. Сүттен 500 хире янзы-бүрү чемнерни белеткеп болур. Чижээлээрге мындыг үнелиг продуктулар: кургаг болгаш хоюткан сүт (сгущённое молоко), сливкалар, быштак, ааржы, тарак, кефир, хымыс оон-даа өске. Ылаңгыя простокваша, кефир аймаан ижерге шөйүндүлерниң ажылдаарынга дузалаар болгаш шөйүндү иштинге ириндилерни болдурбас. Эрте кырывас деп бодаар болза, простокваша ижери чугула, чүге дээрге ол шөйүндүнүң ириндн бактериаларын чок кылып турар деп эртемден И. И. Мечников сүмелээн.

Ынчангаш сүт болгаш сүт аймаандан кылган чүүлдер кижиниң чиир чеминге хүн бүрү кирген турары чугула.

Ногаа аймаанда, чимистерде янзы-бүрү витаминнер, минералдыг дустар бар. Олар чем аймаан эки шингээдип алырынга, чем эзилдиреринге болгаш шөйүндүнүң доктаамал ажылдаарынга дузалыг. Чеснок, согунада болгаш редькада хоралыг микробтар өлүрер бүдүмелдер бар. Ногаа аймаанда болгаш чимистерде үс аймаа чок, ынчалза-даа оларда калийниң, магнийниң дустары бар. Ол дустарны ажыглаары чүректе дузалыг. Чамдык ногааларда болгаш кат-чимистерде кератин дээр чүүл бар. Кератинде кижиниң кырыыр чоруун болдурбазынга дузалаар витаминнер турар. Яблок, инек-караа, лимон, апельсин, мандарин, чыжырганада болгаш ыт-кадының кургаг чимистеринде С витамин бар. Ылангыя хайындырбаан кат аймаа болгаш ногаалар хөй витаминнерлиг болгаш оларны чиирге ажыктыг. Консервалап каан ногааларда, чимистерде, каттарда витаминнер база хевээр артып турар.

Мал үстеринде (сливкалыг үс, балык үзү, дагаа чуургазының сарыг черинде) Д витамин бар. Чемге Д витаминни хөйнү ажыглаарга эрте кырыыр чорукка чедирер. Үнүш үзүн калбаа-биле ажыглаарын эмчи сүмелеп турар, чүге дээрге ында холестерин чок.

Маргаринниң составында үнүштүн болгаш малдың бедик шынарлыг үстери, сүт, дус болгаш дагаа чуургазының сарыг чүүлү кирип турар. Дагаа чуургазында холестерин бар болганда дыка хөйнү ажыглавас чугула.

Эът болгаш балык аймаанда белоктар, минералдыг дустар база чамдык витаминнер бар. Ынчалзадаа чамдык эъттерде холестеринниг үс бар. Ол ышкаш хаван, инек, хөй баарында, бүүректерде, мээде холестерин бар болганда, оларны база таарыштыр ажыглаар апаар. Чемни таарыштыр кылып чиири кижиниң организминге улуг ужур-дузалыг.

Хлебте колдуунда углеводтар бар, ында эвээш белоктар болгаш үстер бар. Бедиин далгандан кылган хлебте В витамин болгаш дустар бар, а ак далгандан кылган хлебте олар чок. Арбай, гречиха, суладан кылган кашаларда минералдыг веществолар хөй.

Чигир, конфетте болгаш өске-даа амданныг продуктуларда углеводтар бар болгаш олар организмге ажыктыг. Амданныг чүүлдер, шай, горчица, перец болгаш уксусту ажыглаары чүгле чемге хөөн кииреринге херектиг, ынчалза-даа чемгир талазы-биле оларның ажыы биче. Эмин эрттир ажыг болгаш үстүг янзы-бүрү чемнерни, чигирзиг чүүлдерни ажыглаары кижини хөлүн эрттир семиртир болгаш кырыдар. Бир чемненирде шайны 1—2 стакандан хөйнү ишпес болза эки.

Арага кижиниң организмин, нерви системазын хоралаар болгаш эрте кырыыр, назын кыскалаар чорукка чедирер. Араганы хөлүн эрттир ижерге чем хайындырарының органнары, баар, бүүректер аарыы болгаш белоктар, углеводтар, витаминнерниң солчулгазы үрелир. Ажыг арагалар база пиво ижерге хөлүн эрттир семирир чорукка база чедирер.

Кижиниң кадыкшылынга чүгле эки шынарлыг чемненилге эвес, а харын чемнениринин хүн чурумун шын сагыыры чугула. Доктаамал эвес чемненилге чем хайындырылгазының үрелиринге болгаш иштин шөйүндү аарыгларынга чедирер (гастрит, язва болгаш оон-даа өске). Тускай доктааттынган шактарда чемненир болгаш ол аразында чем чивес болза эки. Хүнде 4 катап чемненири эң-не таарымчалыг. Эртен ажылче баарының мурнунда экидир чемненири чугула, ол чем бүдүн хүннүң чеминиң 30 хуузу болур. Ажылче шуут чемненмейн келири багай. Ийи дугаар эртенги чемни элээн чиик кылдыр чемненип алыр (изиг чем аймаа шай, кефир, ногаа аймаа оон-даа өске). Ол чемненилге бир хүндеги чемниң 15 хуузу болур. Дүъштеки чем эң-не элбек болгаш ол хүннүң чеминиң барык-ла 40—50 хуузу болур. Ынчан чемниң бир дугаарын, ийи дугаарын база үш дугаарын чиири эки. Кежээки чемни удуруунуң мурнунда 1,5 шак бурунгаар чиир болгаш чиик кылдыр чемненири чугула. Кежээки чемге колдуунда сүттен кылган чемнер болгаш крупалар аймаан ажыглаза эки. Шын чемненилгеге база бир чугула чүве—чем чииринге хөөннүг болуру. Чүгле ынчан чем хайындырар соктар ылгалып үнер болгаш чем эки хайлыр. Эки чемнениринге долгандыр турар байдалдың таарымчалыг болуру база улуг хамаарылгалыг. Арыг стол, аяк-саваны таарыштыр салганы безин кижиниң эки чемнениринге салдарлыг. Чемненип турар үеде дыңзыг чугаалажып, ном номчувас болза эки. Уйгузурап, шаа төнгенде чемненип болбас. Эмин эртир изиг азы соок чемнерни чивес болгаш далажып чемненмес болза эки.

Шын организастаттынган чемненилге — кижиниң кадыкшылының болгаш үр чурттаарының үндезини. Чемниң янзы-бүрү болур чоруу чемненилгеге база улуг ужур-дузалыг. Чүгле эът аймаан чиир чорук кижиниң кырыырын дүргедедир. Маңаа хамаарыштыр республиканың хөй-нити чемненилге черлеринде элээн четпестер барын демдеглээри чугула. Столоваяларда бир, ийи дугаар чемнерни колдуунда-ла эъттен белеткеп турар болгаш ногаа аймаа, сүттүг чемнерни эвээш ажыглап турар чорук кончуг четпес.

Ындыг таварылгалар хынанда үезинде Кызылдың № 8 болгаш № 10 столоваяларындан, Каа-Хемниң «Совет Тыва» колхозта, Бүрен-Бай-Хаакта база Бүрен-Хем-Аксында столоваялардан илерээн. Өвүр, Эрзин районнарында байдал база оон дээредевес.

А. БАДМАЕВА,
эмчи.

АЖЫЛ ХҮНҮНДЕ КЫЗЫЛ

(Чурукчунуң блокнодундан)

Күскү хүннүң херелдери булуттарны мөңгүнвелчек өң киирип, булут өттүр өюк-делик көстүп турар дээрниң ак-көк өңүн өттүр даглар баштарынга алдынналдыр дээп келири-биле, Кызыл хоорай дүнеки уйгузундан оттуп, чаа хүннүң ажыл-ишчи аялгазы база катап чоорту, чаазы-биле хөөн кире бээр: ажылчыннар ажылдаар черлеринче далажып, каткы, хөглүг бичии кызылчылар уруглар садтарынче, школаларже шууйжуп, автобустар шимчээшкини эгелээр.

Эртенгиниң эргим бо минуталарында, оожум чугааларны, ыткыр каткы, хөглү, тывызык, каттырынчыг баштактаныышкыннарны кудумчуга дыңнап, соок, арыг агаарны хөрек долдур киир тынып, кварталдарның шөлүн делгемчидип турар чаа тудугларның хөй каъттыг, чаа улуг бажыңнарының чоргаар бедип турарын көрүп чоруурга магалыг-ла. Сени өөрүнчүг сеткил-сагыш хаара тудуп, хөйнүң ижинге эвээш-даа бол, арыг сеткилиңниң ханызындан күзеп кылган үлүүңнү киир деп, кижилерниң аас-кежии дээш хамаатының эки күзел-соруун сеткилиңге изиибиле хайныктырып келир.

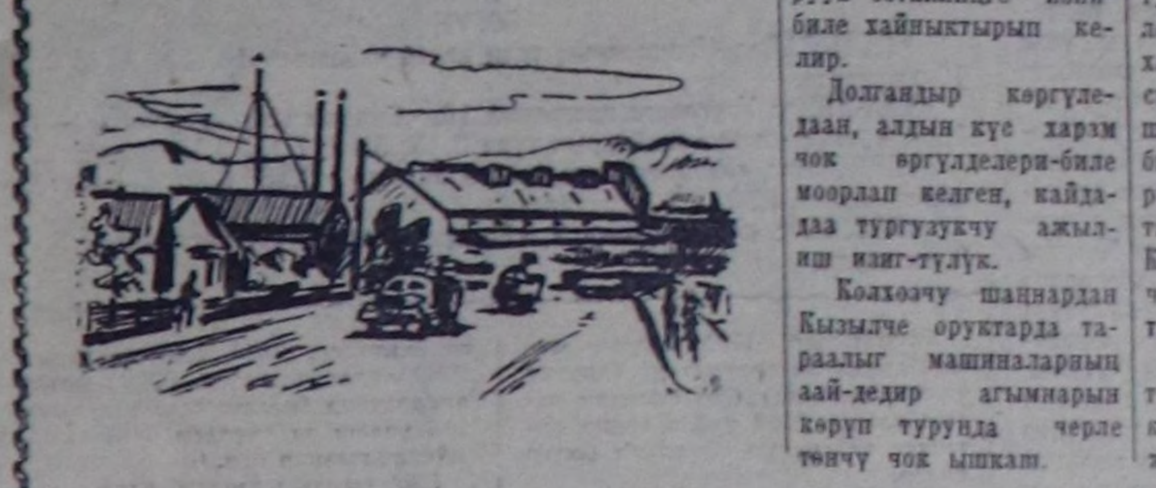

Долгандыр көргүледаан, алдын күс харзм чок өргүлделери-биле моорлап келген, кайдадаа тургузукчу ажылиш изиг-түлүк.

Колхозчу шаңнардан Кызылче оруктарда тараалыг машиналарның аай-дедир агымнарын көрүп турунда черле төнчү чок ышкаш.

Кызылдың сайгарылга баазазында колхозчу шөлдерниң эртинези — чаа дүжүттүң тараалары алдыннандыр агып чыдар. (Кырында чурук). Магалыг-ла хөй тараа!

Оң талакы эрикте туүйбу заводунга келем. Мында база-ла хайныышкын: транспортёрлар дагжап, машиналарны туүйбуларбиле соксаал чок долдуруп турар. Моон хонукта чүс муң туүйбулар Кызылдың тудугларынче чорупт турар. (Солагай талазында чурук).

26-гы кварталдың тудуг шөлүн делгемчиткен хөй каът улуг бажыңнар ыраккан-на чоргаар бедип, хоорайның шинчи киирип харап турар. Ында көдүрер краннар узун сумуннары-биле ээлдириглерни улай-улай сунуп турда аянныг. (Оң талазында чурук). Ол улуг бажыңнарның бирээзиниң даштын чугайлап, чаар ажылдар төнүп турар. (Адаанда чурук).

Бистиң ынак Кызылывыска хүннүң ажыл-ишчи аялгазы мынчаар доостур. А даарта... Бо аялга база катап эгелээр.

Ю. КУРСКИЙ,
чурукчу.

Чаартынган Ухань

ПЕКИН. (СЭТА). КУР-нуң машина тудуунуң үлетпүрүнүң улуг төвү — Ухань улуг кыдат хем Янцзының эриктерин дургаар хөй он-он километр ырадыр шөйүлген. Совет Эвилелиниң дузазы-биле туткан аар станоктарның заводунуң болгаш металлургия комбинадының, котел заводунуң болгаш хосталганың соонда ында туттунган өске-даа хөй бүдүрүлгелерниң хоолайларының ыштары дээрже талыйып үнүп турар. «Уханьга кылган» деп маркалыг янзы-бүрү 100 тонна аар дензилиг станоктарны улусчу Кыдаттың дыка хөй заводтарындан көрүп болур.

Сөөлгү чылдарның дургузунда хоорайның овур-хевири таныттынмас кылдыр өскерилген. Кызыы кудумчугаштарның болгаш доора кудумчугаштарның орнунда хөй каъттыг бажыңнарлыг болгаш нийти бажыңнарлыг делгем кудумчулар тургустунган. Улусчу эрге-чагырганың чылдарының дургузунда Уханьның чурттакчылары 14 миллион дөрбелчин метр чуртталга шөлүн алган. Чурттуң соңгу талазы ооң мурнуу талазындан чүс-чүс чылдарда башкаландырып келген Янцзы хемни кежилдир чуртта эң улуг көвүрүгнү Совет Эвилелиниң акы-дунма дузаламчызы-биле туткан.

Хоорайда өөредилге болгаш кадык камгалалы дыка хөгжээн. Ухань школачыларның эргезинде 542 эге болгаш 131 ортумак школалар бар.

Улуг болгаш бузулбас найырал

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияда болгар-совет найыралдың айы доозулган. БКП-ниң VIII съездизинге болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 45 чыл оюнга белеткелдиң хүннеринде чоруттунган ай улуг Совет Эвилелиниң улустарынга Болгарияның ажылчы чоннарының чылыг болгаш чүректиң ханызындан сагыш-сеткилиниң соруктуг кириикчи көрүлдези болуп эрткен. Ол болза Совет Эвилели-биле холхолундан туттунчуп алгаш эчис сорулгаже — коммунизмче баарынга болгар улустуң шиитпирлииниң чайынначак илергейлээшкини болган. «Работническо дело» солун айның түңнелдерин шак ынчаар үнелеп көрүп турар.

Бистиң улустарывыстың акы-дуңма найыралы болза коммунистиг ниитилелдиң бедиктеринче бистиң нийти оруувусту чырыдып турар өшпес херел-биле улам чайынналдыр чыраан деп солун демдеглээн.

Катаптаар болза айыылдыг

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Буффалога (Нью-Йорк штат) колдуунда-ла польша язгуурлуг американнарның мурнунга чүве чугаалааш, президент Кеннеди мынча деп медеглээн: «Ылаңгыя Польшага болгаш демир көжеге артында турар өске-даа чурттарга болдунар арга бар апарган үеде эгелекчи чорукту холга алтар аргалыг болур ужурлуг бис». Социалистиг күрүнелерниң чаңгыс эвин үзеринче угланган «идепкейлиг политиканы» бодунуң чазаа чорудар бодап турарын президент айыткан.

Бо дугайында СЭТА-ның хайгаарыкчызы И. Орловтуң бижээни болза:

Антикоммунистиг дүвүрээзин — ылаңгыя эрге-чагырганы тудуп турар кижилер оон аарый бээр болза, кончуг айыылдыг аарыг. Сөөлгү үеде антикоммунистиг дембээрээшкин соңгулда мурнунуң кампаниязы-биле холбаштыр Каттышкан Штаттарда илергей күштелип турар. Фактыларның херечилеп турары-биле алырга, ол дембээрээшкин чамдык америк күрүне аппарадын безин хаара тудупкан.

Социалистиг чурттарның адынга дайынзырак чугааларны чүгле харысалга чок сенаторлар болгаш солуннар тайылбырлакчылары кылып турар эвес, харын камгалал министри Макнамара болгаш юстиция министри Роберт Кеннеди дээн ышкаш вашингтон администрациязының ындыг көскү төлээлекчилери безин кылып турарлар.

Антикоммунистиг дембээрээшкин Ак бажынче база эртип кире берген дээрзин президент Кеннединиң сөөлгү чугаазы херечилеп турар. Президентиниң ол медеглелин соок дайынның даллесчи үезиниң эң дорайтаан туруштарының катаптаанындан өске кээр үнелээр арга чок.

Социалистиг чурттарның чаңгыс эвин үзерин АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң бодап турарының дугайында декларация онза чүүл-биле ылгалбайн турар болбайн аан. Ол чергелиг оралдажыышкыннарны амгы президентиниң мурнунда турган кижилер база-ла кылып турганнар. Ол чүге чедиргенин төөгү херечилеп турар.

Бодунуң чаңгыс эви-биле болгаш сырый каттышканы-биле, дүрген темпилери-биле күштүг делегейниң социалистиг системазы капитализм-биле экономиктиг чарышка шиитпирлиг тиилелгеже бүзүрелдиг бар чоруур. Хуула бодунуң чуртун чаңгыс черге таптаашкынның байдалындан үндүрүп шыдаваан океан ындының политиктерин ол чорук шугулдадып турар боор.

КНО-нуң Кол Ассамблеязында

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи В. Петрусенконуң дамчытканы болза: 1963 чылдың январьның бирни ядролуг шенелделерни соксатканының хүнү кылдыр доктаадыр, атомнуг чепсектиң шенелделерин мөңгези-биле хоругдаар дугайында керээге ат салыр—деп. Мексиканың төлээлекчизи Падилья Нерво ядролуг күрүнелерни кыйгырган. КНО-нуң кежигүннери болуп турар өске бүгү күрүнелер шенелделерни соксадырының хүнүнүң дугайын ядролуг күрүнелерниң төлээлекчилериниң дугуржуп алырынга дузалаарынче чүткүүр ужурлуг деп, КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга нийти политиктиг чугаалажыышкынга чүве чугаалааш, ол айыткан. Бистиң чуртувус ядролуг чепсекти бодунуң девискээринче кажан-даа киирбес болгаш делегейниң янзы-бүрү районнарынга атом чок зоналарны тургузарының принцивин деткиир апаар дээрзин Падилья Нерво төлээлерге шынзыткан.

Африкан черниң дөрбелчин сөөм бүрүзү империалистиг мөлчүкчүлерден хосталбаан шаанда бистиң чуртувус шөлээн туруп шыдавас деп, Нигерияның даштыкы херектер министри Вачуку медеглээн. Бир эвес Португалия бодунуң элээн каш чүс чылдарда мөлчүп келгени Анголаның улузунга хамаарышпас чорукту тыпсып бербес болза, африка күрүнелер боттарының ангола акы-дуңмаларын чүгле мораль талазы-биле деткиири-биле кызыгаарлаттынмас деп сөзүн берип турар деп, ол медеглээн. Боттарының аразында тургустунуп келген маргылдааларны тайбың арга-биле шиитпирлээринче Каттышкан Штаттарны болгаш Кубаны Вачуку база-ла кыйгырган.

Ассамблеяның комитеттеринге октябрь 15-те янзы-бүрү айтырыгларны чугаалажып көөрү үргүлчүлээн. Иорданияның, Колумбияның, Суданның, Таиландының болгаш Бразилияның төлээлери Мурнуу-Африкан Республиканың чазааның чорудуп турары аймак-сөөк ылгаар кампанияны тускай политиктиг комитеттиң хуралынга буруу шаап көргеннер. Үндезин чурттакчы чонну мөлчүлгеге таварыштырып турар Мурнуу Африканың эрге-чагыргазында «мораль талазы-биле черликсиг кижилерни» бойкоттаарынче Суданның төлээлекчизи кыйгырган.

Экономика болгаш саң-хөө айтырыгларының талазы-биле комитетке Венгрияның, Украинаның, Голландияның болгаш Японияның төлээлери янзы-бүрү чурттарның аразынга садыг харылзааларын улам ынай калбартырының эргежок чугулазын айыткан болгаш садыг айтырыгларының талазы-биле улустар аразының конференциязын чыылдыгарын деткээннер.

Харагалзакчы талазы-биле комитет Мурнуу Родезияда байдалды өөренип көөрүн үргүлчүлеп турар.

Ээлчеглиг чедимче чок болган таварылга

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Оожум океанда Джонстон ортулуктуң районунга аажок бедикке ядролуг тургузугну чазылдырар дээн Каттышкан Штаттарның ээлчеглиг оралдажыышкыны чедимче чок чорукка таварышкан. Даштыкы информация агентилеллериниң дыңнадып турары-биле алырга, ядролуг октаашкынны ап чораан «Тор» деп ракетаны салып үндүргениниң соонда алды минута болганда, дүргедедикчиде чедир кылдынмаан чүүл бар болганының уламындан чазылдырыпкан. Ядролуг тургузуг чазылбайн барган. Бузундулар «баш удур тодаргайлаан» черге кээп дүшкен. Ол болза кедергей бедикке чазылдырыышкын чорудар дээн АКШ-тың бешки оралдажыышкыны болуп турар. Оларның чүгле чаңгызы чедимчелиг болган дээрзи билдингир.

Америк «белекти»—океанче

МОГАДИШО. (СЭТА). Бо чылдың мартта Сомали Республикага АКШ-тың «белек» кылдыр берген аъш-чеми чиир аргажок үрелип баскыраан чем болган дээрзин Мерка хоорайда (Мурнуу Сомали) кадык камгалал органнары медеглээн. Тус черниң эрге-чагыргалары ол аъш-чемни Индий океанче октаар деп айтыышкынны берген.

Бербера хоорайга америк аъш-чем портка каш айларда чыткан, чүге дээрге тус черниң чону ону хүлээп алырындан ойталаан деп Синьхуа агентилел дыңнаткан.

Москваның Лихачев аттыг автозаводунда «ЗИЛ-130» деп баштайгы беш автомобильдерни эптеп кылган. Чүък чүдүрер ол чаа автомобиль эрги хевирлерге бодаарга дыка хөй артык шынарларлыг болуп турар. Ооң чүък кедүрер күчүзү 4.000 килограмм, 100 километрге 26 литр кывар чүүл чарыгдаар, эң-не дүрген чорууру шакта 80 километр, шимчедикчизиниң күчүзү 135 аът күштүг.

Элээн каш айлар эртерге завод бо чаа машиналарны массалыы-биле бүдүрүп эгелээр.

ЧУРУКТА: чүък чүдүрер чаа автомобильдер заводтуң девискээринде.

Фото Е. Семеновтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Октябрьның 19 болгаш 20 хүннеринде «Енисей» кинотеатр моол кино-чуруктарының фестивалын чорудар.

Октябрьның 19-та «Чиго болгаш ооң төрелдери», база «Улусчу Моолда байырлал» деп киноларны көргүзер. Музыка училищезиниң өөреникчилери көрүкчүлер мурнунга концерттер көргүзерлер.

Октябрьның 20-де кинотеатрның экранынга «Аъттыг болган болзумза» деп кино үнгүлээр. Олда кежээ шериг кеззээниң уран чүүл бөлгүмүнүң күжү-биле көрүкчүлерге концерт болур.

Көрүкчүлер «Енисей» кинотеатрга ол айыттынган хүннерде барыңар.

Республиканың кубогу дээш

Дыштаныр хүнде «Совет Тываның 5 чылы» стадионга бут бөмбүүнүң талазы-биле республика кубогу дээш шүүлде оюннар эгелээн. Баштайгы хүнде Улуг-Хем болгаш Таңды районнарның командалары ужурашканнар. 12-ги минута эртип турда таңдычыларның кыдыкы халдакчызы Романенко бөмбүктү алгаш, удурланыкчының хөй-хөй ойнакчыларын кажар арга-биле оюп эрткеш, хаалгачы-биле чааскаан уткужуп келген. Романенко ынчан база катап меге шимчээшкин кылгаш, хаалгачыны куйгадыпкаш, ээн хаалгаже бөмбүктү хос киир тепкен. Баштайгы сан таңдычыларны арай оожургадыпкан, улуг-хемчилер ону ажыглааш оюнну улам күштелдирген нер. Шагаан-Арыгның бут-бөмбүкчүлери удурланыкчызының хаалгазын улаштыр-улаштыр шүүргедеп-ле турганнар. Ооң түңнелинде таңдычылар чапсарже 3:1 санга уттуруп үнгеннер. Оюннуң ийиги чартыы удур-дедир атакаларбиле солун болуп эрткен. Таңдычылар оюнну оода-ла хайым кылдыр доозар дээш дыка-ла оралдашканнар, ынчалзажок улуг-хемчилер темпизин кошкатпайн, демниг күш-биле камгаланып, шаап халдап тургаш 4:2 санга утканнар. Ам ол тиилекчи команда чартык шүүлде оюнга «Торпедо» командазы-биле ужурашкан.

Дараазында оюн шоолуг солун эвес болган, чүге дээрге күш талазы-биле кончуг деңэвес командалар ойнаан. Бии-Хем районнуң бут-бөмбүкчүлери республиканың «Спартак» командазынга удур чаңгыс-даа катап халдаашкын кылып шыдаваан, үргүлчү-ле камгаланырынга өй болганнар. Ол оюн 10:2 санга «Спартактың» тиилелгези болуп доозулган. Тиилекчилерден Болдырев, Табуев болгаш Токарев олар үш-үш бөмбүктү киир тепкеннер.

Чартык шүүлде оюнга Улуг-хемчилерниң болгаш «Торпедо» командазының ужуражылгазы кончуг солун болуп эрткен. Мырыңай баштайгы минуталардан эгелээш-ле «Торпедо» командазының ойнакчылары тергиидеп турары илдең апарган, олар чидиг атакаларны удаа-дараа организастап, удурланыкчызының хаалгазын шүүргедеп тургаш, 4 бөмбүктү киир тепкеннер.

Эң сөөлгү шиитпирлиг шүүлде оюнга хоочун удурланыкчылар — «Спартакчылар» болгаш «Торпедочулар» таварышкан. Бот-боттарын эки билчир болгаш ийи командалар дораан-на шаап халдап кирип летке нер. Хаалга чанынга чидиг демисел бир-бир талаларынче чайгылып, оюн кезек кады дыка солун болган. Он минута эртип турда «Торпедонуң» оң талакы камгалакчызы Альберт Безъязыков 20 метр хире ырактан удурланыкчызының хаалгазынче бир бөмбүктү киир тепкен. Чапсарга чедир ол сан өскерилбээн.

Оюннуң ийиги чартыында «Спартакчыларның» күштүг атаказы эгелээн. Ынчалзажок атакалаарынга эмин эрттир сундуккаш олар хаалгазын ээн каапкан үеде «Торпедонуң» халдакчызы Анатолий Родин база бир бөмбүктү киир тепкен. Ооң сөөлүнде спартакчылар чаңгыс санны немеп алыр аргалыг болганнар. «Торпедонуң» бут-бөмбүкчүлери оюнну улам чидиглендиргеш 5:1 санга удуп алганнар.

Тиилекчи команда «Торпедо» республиканың бут-бөмбүүнүң талазы-биле кубогун чаалап алган, ооң ойнакчыларынга бирги чергениң дипломун тывыскан. Спартакчылар ийиги чергениң дипломнары-биле шаңнатканнар.

Ю. МЫЛЬНИКОВ,
маргылдааның кол судьязы.

Октябрядтар—-шынчы уруглар

Бай-Тайга районнуң Кызыл-Даг сес чыл школазының октябрядтары, ийиги классчылар, Боря биле Света база бирги классчы Кодур үжелээ кичээл төнген соонда суур чоогунга агаарлап, ойнап чораан нар...

Хараган чанынга бир-ле кара чүве чытканын эскерип каан. Чеде бергеш топтап көөрге, акша хавы болган.

— Бо акшаны ээзинге дүрген чедирер-дир—дишкеш, олар суурже дүрген-не чүгүржүпкеннер. Маңнашпышаан келгеш, тыпкан акшазын Светаның авазынга экеп көргүскеннер. Светаның авазы уругларны эдерткеш, демги акшаның ээзин дилеп, суурнуң бажыңнарын кезип чорупканнар. Удавааанда мал сүрүп чоруур деп турган «Тээли» совхозтуң ажылчыны эш Токтайның 150 рубль түңнүг акша чидиргени илерээн.

Октябрядтар ол-ла дораан демги ажылчынга ооң чидирипкени акшазын чедирип бергеннер.

Эш Токтай шынчы октябрядтарның холун тудуп, бажын сыйбап эргеледип, оларга улуу-биле өөрүп четтиргенин илереткен.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, чамдык черлерге кыска чаашкыннарлыг хүн болур. Хат өйтавында. Кызылга чаашкын шоолуг эвес, бүргег хүн болур. Агаарның температуразы: республикага—5—10, а Кызылга—5—7 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

РСФСР-НИҢ УЛУСТАРЫНЫҢ ЧАЙГЫ III СПАРТАКИАДАЗЫНГА

Тыва хүрештиң амгы болгаш келир үези

Тывалар шаанда чүгле оваа, хүрээ дагаан черлерге, наадымга аваангыр күштүглерни илередир дээш боттарының национал хүрежи-биле чалгаазын чазып чораан болза, ам ол хүреш, спорттуң өске бүгү хевирлери-биле бир дөмей. Төрээн чурттуң камгалаарынга болгаш бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл кылырынга белен, эглиш дивес тура-соруктуг, бүгү талазы-биле сайзырангай, кадык-шыырак кижилерни өстүрүп кижизидерниң бир кол чепсээ апарган.

Моон мурнунда национал тыва хүрешке кандыг-даа дензи барымдаалавайн, чүгле тулган чемпионну илередир маргылдаалар болгулап турган болза, ам ол тускай дензи аайы-биле категориялыг. Спорттуң бир массалыг хевири апарганындан аңгыда, акы-дуңма автономнуг республикаларда, крайларда, областарда спорт ниитилелдериниң болгаш мөгелерниң сонуургалын хаара тыртта берген. Оон тодаргай херечизи чүл дээрге, эрткен чайын Кызылга болуп эрткен РСФСР-ниң крайлар, областар, автономнуг республикалар аразынга национал спорт хевириниң талазы-биле маргылдаага эң ылаңгыя бураттарның тыва хүрешке бедик деңнелдиг хүрешкенинде.

Бир эвес хандыр бодап көөр болза, бистиң национал хүреживис Бүгү-эвилелге нептереве зе-даа, делегейге нептерээн хостуг хүрешти бистиң республикавыска массалыг болдурарынга улуг рольду ойнап турары чугаажок. Ындыг турбуже бистиң республикада амгы үеде национал хүрештиң сайзырап, массалыг болуп турар деңнели кончуг кудуу. Районнарның колхозтарында болгаш совхозтарында, школаларда чыл дургузунда үзүктел чок ажылдаар хүреш секциялары тургустунмаан. Ол хирезинде тренер хөй-ниитичилерниң, спорт ниитилелдериниң удуртукчуларының чугаазындан алырга, Кызылдың школа интернадының, № 2 школаның, профессионал-техниктиг училищениң, көдээ ажыл-агый техникумунуң, пединститутуң, «Тыва даг-дугу» болгаш «Тыва кобальт» тудугларының бааларынга кыжын-даа, чайын-даа үзүктел чок ажылдаар өөредилге-шенелде секцияларын ажыдып болур аргалар бар.

Барыын-Хемчикте, эң ылаңгыя «Тыва даг-дугу» тудугда хүрешке сонуургалдыг аныяктар-даа хөй, чаа хевис-даа бар, кайы-даа хүрешке (национал болгаш хостуг) бедик разрядтыг тренер хөй-ниитичилер В. Крипман-даа, К. Ашак-оол-даа бар. Оларның мергежилин ажыглап, анаа чүге кайы-даа хүрештиң секцияларын ажыдып, кыжын-даа, чайын-даа үзүктел чок өөредилге-шенелделерни чорудуп болбазыл? Эрзин районга чүге амдызында оода тыва национал хүрештиң секцияларын организастап болбазыл? Ында хүрежиринге ажыглаар хевис эрткен чылдан эгелеп тыптып келген, белен бар болгай. Тыва хүрешти эки билир, разрядтыг хоочун мөге В. Сагды, тренер хөй-ниитичи эмчи эртемниг В. Ойдуп олар ону чүге организастап шыдавазыл?

Туранда-даа бааза бар, бир эвес күзел бар болза, тренер хөй-ниитичини тып ап, хүрешти анаа организастап болур. Кызылды ап көөрзилиннер. Мурнуку чылдарны бодаарга ында хостуг хүрештиң секциялары көвүдээн, олар кыжын, чайын үзүк чок ажылдап турар. Ындыг турбуже профессионал-техниктиг училищелер өске черлерде тыва национал хүрештиң секциязы кайдаа ажылдавайн турары хомудаңчыг.

Онза кичээнгейни школаларже салыры чугула, чүге дээрге мурнуку каш чылдарда бистиң чуртувуска 18—20 хар четпээннерниң өзүп орар организминге хүреш хоралыг, ол тынышты шын ажылдатпайн, тыныш органнарының өзүлдезинге моондак болуп, ону ара соксадыптар дээн чижектиг кандыг-даа үндезин чок шак ындыг шын эвес бодалдарга алыскан кижилер турган. Ынчалзажок шак ындыг эвээш санныг «теоретиктер» бистиң чурттуң талантылыг аныяк өскеннерге таарышкан хүрештиң база бир сайзырангай күрүне болу бээринге моондактап шыдаваан нар. Мурнакчы совет тренерлерниң практиктиг ажылдарынга үндезилээш, эртем-шинчилел ажылдарын чорутканының түңнелинде, ол теорияның мегези илерээн болгаш харын 12—16 хар четкен элээди оолдарның организминиң өзүлдезинге хүреш ажыктыг дээрзи бадыткаттынган. Шак ындыг элээди оолдар-биле ажыл эмчиниң шыңгыы хыналдазында турар дээрзи билдингир.

Оон аңгыда школачыларның каникулдарының үезинде оларга спорт лагерьлерин организастап, анаа оларның дыштанмышаан боттарының спортчу мергежилин бедидеринге дузалаары чугула болуп турар.

Спорттуң кайы-даа хевиринге шииткекчиниң (судья) ролю кончуг улуг. Ол чүгле маргылдааны корумчурумнуг шын эрттиреринден аңгыда, спортчу бүрүзүн ак-сеткилдиг демиселге кижизидер кижилер болур. Шииткекчи чайгылчак эвес, өң-тала тыртпас принципиалдыг шын шиитпирлери-биле спортчуларның болгаш көрүкчүлерниң хүндүлелин чаалап алыр, совет спорттуң арыг алдарын кадагалаан спортчунуң бедик культураны чедип алырынга дузалаар кол кижизидикчи болур. Бисте хүреш судьяларының ажылы кончуг кошкак. Оон тодаргай чижээ бо-дур: июль айның 25—28 хүннеринде болуп эрткен республиканың 2-ги спартакиадазынга судьяларның харысалга чок ажылындан 16—18 харлыг оолдар аразынга назы-хары улгады берген улустар Достай-оол (Чөөн-Хемчиктен), Долзатмаа (Эрзинден) хүрешкеннер. Ол ышкаш ортумак дензиге херек кырында бирги черни алган Өвүрнүң төлээлекчизи Куулар Шагдыр-оолду чүге казып каапканыл? Ынчаарда кол шииткекчи О. Донгактың кулаанга кым, чүнү сымыраны каапканы ол? Республиканың малчыннар Наадымының үезинде сөөлгү 8 мөге арттып каар ужурлуг тургаш, чүге 9 кижи арттып калганыл? (Кол шииткекчи эш Момбужай). Анаа кым буруулугул? Судьяларның болгаш мөге салыкчыларының кайнаар көрүп турганы ол?

Мөге салыкчылары чамдыкта таварылга болуп чыылган, хүрешке кандыг-даа спортчу онза сонуургалы чок кижилер болгулаар. Мөге салыкчылары хүрештиң дүрүмүн билир, мөгелерниң хүрежин хайгаараар, кым көрүпттүг ылап хөделип, кым хөделбейн, чүгле быжыгланып турарының тодарадырындан аңгыда, судьяның дузалакчызы болбушаан. Кыйгырып алган мөгезин хөй-аъттыг киирип, чараш хүрешке албадаар, нарын арга-биле хүрежир мөгениң талалакчызы болур ужурлуг.

Ынчангаш шииткекчилерниң-даа, мөге салыкчыларының-даа хайгаарал чок чоруу тыва хүрештиң чоңга дүрүмчүп калган чаңчылдарынга чамдыкта дүүшпес, харын ону сайзырадыр сорулга-биле 1960 чылда үндүрген РСФСР-ниң спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының республика комитединиң президиумунуң бадылап кааны дүрүмнү каржызы-биле хажыдып турары моон илдең. Чижээлээрге: Дүрүмнүң 18 параграфының үшкү кезээнде «кыйгырган соонда, 3 минута эрткенде мөге хүрежир шелге, үнмээн болза, ол мөгени откаткан деп санаар» дээн турбуже, чамдык мөгелер оон-даа ур манадып турарлар. Ол ышкаш 19-ку параграфтың бирги кезээнде хүрешти үргүлчүлээрин 10 минутага доктааткан, ол-ла параграфтың 5-ки кезээнде бир эвес доктааткан шактың иштинде мөгелер октажып шыдаваза, идепкейлиг хөделип турган мөгени октаан деп санаар дээн шын дүрүм херек кырында сагыттынмайн турар. 20-ги параграфтың г, е кезектеринде мөгелерниң адыштарын өттүрерин болгаш довурак-биле чаарын, чиңге чодаже теверин хоругдаан турбуже, судьялар болгаш мөге салыкчыларының хайгаарал чогундан дүрүмнүң ол кезектери база четче сагыттынмайн турар.

Мөгелерниң чедиишкинниг хүрежири содак-шуудактың эки таарышканындан, эгин содааның мурнундан баглаар бааның узун-кыска баглаттынганындан дыка хамааржыр. Ол дугайында тыва хүрештиң дүрүмүнде чүү-даа бижиттинмээн.

Ынчангаш ол дүрүмге чамдык чаартылгаларны кылып, чоокку үениң иштинде республиканың бүгү районнарында салымныг аныяк мөгелерни хоочун мөгелер-биле кады чыып, спорттуң национал хевирлеринге инструктор—хөй-ниитичилерни белеткээр семинарларны эрттирери эргежок чугула. Мындыг семинарлар тыва хүрештиң районнар аайы-биле биче-биче ылгалдаарын узуткап, ону чаңгыс аайжыдар пропаганда ажылдарынга улуг рольду ойнаар.

Оон аңгыда тыва хүрештиң бир чараш онзагай демдээ—девиири болур. Ону черле аныяк өскеннерге өөредир чугула. Кызылда чараш девиир аныяк мөге Моңгуш Сергей, Эрзинде В. Сагды, М. Дажы-Дондук, Каа-Хемде сураглыг мөге Сарыг-оол, ону девидип өөреткен башкызы, ам Өвүрде чурттап турар Бады-Суур Кыргыс, Чөөн-Хемчикте алдарлыг мөге Семис-оол, Барыын-Хемчикте Куулар Ашак-оол дээн ышкаш чараш девиир мөгелерден аныяк өскеннерниң өөренип алыр аргазын оода чадаарда маргылдаалар мурнунда организастаар болза эки.

Тыва национал хүрешти эки организастап, сайзырадыр болза, чүгле Бүгү-эвилелде эвес, харын делегейде нептерээн хостуг хүрештиң шылгарангай мөгелери бистен үнүп, бодунуң аныяк республиказының спортчу алдарын улуг Төрээн чурттуң иштинге-даштынга чаңгыландырыптар салымныг оолдар бисте бар деп чугаалаза частырыг болбас. Чижек кылдыр Соңгу Осетияны көрээлиңер. Анаа чүгле 5—6 чылдың дургузунда оларның национал хүрежиниң мергежилинге дааңган хостуг хүрешти шалып сайзырадып, нептеретекениниң түңнелинде, амгы үеде ол республикада Совет Эвилелиниң болгаш делегейниң 10 ажыг чемпионнары бар апарган. Оларда күш-культура талазы-биле тускай эртемниглерниң хөйү шын. Тывага ол айтырыгны база чедиишкинниг шиитпирлеп ап болур. Ынчангаш Москва, Ленинград, Иркутскиниң тренерлер школаларынче болгаш күш-культура институттарынче салымныг аныяктарны чорудуп, белеткээри чугула.

Оон аңгыда якуттарны ап көрээли: оларның байдалы бистен дээредээр чүве чок, ынчалзажок олар ажылды эки организастап алганындан, ам Сибирь зоназында эң-не шыырак мөгелерниң республиказы апарган.

Тыва хүрешти болгаш анаа үндезилээш хостуг хүрешти бистиң республикавыска хөгжүдүп нептередиринге эргежок чугула чүүл—национал тренер-кадрларны белеткеп алырынга, республиканың спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының Эвилелиниң Чөвүлели (даргазы эш Юрьев) болгаш ВЛКСМ Тыва обкомунуң талазындан кичээнгейни салыры негеттинип турар.

К. ЧАМАЕВ,
классиктиг хүрештиң бирги разрядчызы.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Одиссеяның оран кезип чораны» 10, 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программа 10, «Силерге ынак-дыр бис» 11.15, 1.15, «Сагыш-сеткил кыйгырып тур» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кохановкадан келген артист» 2.30, 6.30, «Шугумналчак рейс» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Арыгда ыш» 3, «Бо дүне хоорай узуткаттыннар» 5, 7, 9 шактарда.

Хамаатылар! 1962 чылдың акша-бараан лотереязының (дөртку үндүрүлгезиниң) бир биледин садып алгаш, 2500 рубль чедир өртектиг эт чүүлүн ойнап ап болур силер.

1962 чылдың акша-бараан лотереязын немей үндүргени-биле холбаштыр дөртку үндүрүлгениң талазы-биле тиражты чорударын 1962 чылдың декабрь 7-ден ноябрь 17-же шилчиткен.

14 разрядтарның тиражынга 8.400.000 рубль нийти түңнүг 4.480.000 ойнаашкыннар таваржыр, ооң иштинде «Москвич» болгаш «Запорожец» деп 56 автомашиналар, 126 мотоциклдер, 168 пианинолар, 2.128 холодильниктер, фабрикага кылган 3136 хевистер, 2786 дааранылга машиналары, 1512 хеп чуур машиналар, 1820 радиолалар болгаш радиоприёмниктер, 7826 хол шактары, 2142 чадаг тергелер, 6608 фотоаппараттар болгаш өске-даа дыка хөй үнелиг эт чүүлдер база акша ойнаашкыннар бар.

1962 чылдың акша-бараан лотереязының (дөртку үндүрүлгезиниң) билеттерин 1962 чылдың ноябрь 17-ге чедир ажаалга кассаларындан, магазиннерден, кинотеатрлардан, театрлардан, клубтардан, харылзааның салбырларындан, «Союзпечатьтың» киоскилеринден, авиапорттуң болгаш вокзалдарның, парктарның болгаш стадионнарның кассаларындан садып ап болур.

Лотерея билеттерин садып алыңар!

Ойнаашкыннарның тиражынга киржиңер!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның болгаш харысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал болгаш культура амыдырал килдистериниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00921. Чагыг № 2451. Культура министерствозунуң типографиязы.